

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazma hüququnda

Zeynalzadə Gültac Zeynalabdın qızı

**İNNOVASİYA PROSESLƏRİNİN İNFORMASİYA BAZASININ
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı:

060509 Kompüter Elmləri

İxtisaslaşma:

İqtisadi fəaliyyətin riyazi və informasiya təminatı

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Balayev R.Ə.

Magistr proqramının rəhbəri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M.

Kafedra müdiri:

tex.e.d., akad. Abbasov Ə.M.

BAKİ – 2020

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
Fəsil 1. İnnovasiya proseslərini müşayiət edən informasiya resurslarının xarakteristikası və informasiya bazasının formalaşmasının nəzəri məsələləri	7
1.1. İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı.....	7
1.2. İnnovasiyalı inkişafın informasiya bazasının formalaşmasının elmi-nəzəri əsasları	13
1.3. Informasiya resurslarının formalaşması və istifadəsinin xarakteristikası.....	22
Fəsil 2 Azərbaycanca innovasiyalı inkişaf tələblərinə uyğun informasiya mühitinin formalaşması vəziyyətinin təhlili	37
2.1. Azərbaycanda innovasiyalı istehsal potensialından istifadənin mövcud informasiya bazası.....	37
2.2. Milli innovasiya sisteminin və onun informasiya bazasının formalaşması proseslərinin təhlili.....	42
Fəsil 3. İnnovasiyalı istehsal proseslərinin informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri	53
3.1. İnnovasiyalı istehsalın idarə edilməsinin informasiya bazasının formalaşdırılması prioritetləri	53
3.2. İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsinin informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi.....	61
NƏTİCƏ	68
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	71
ABSTRACT	74
РЕЗЮМЕ	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İqtisadi böyüməyə nail olmaq, əhalinin həyat keyfiyyətinin yüksəlməsi, təhsilin, mədəniyyətin inkişafı və ölkənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kimi dövlət siyasətinin vacib istiqamətləri ilə yanaşı, elm və texnikanın inkişafı ən böyük strateji prioritetlərdən biridir. Dünyada inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dinamik sosial-iqtisadi inkişaf yalnız yeniliyə əsaslanır. Fərdi bir müəssisənin və bütövlükdə ölkənin istənilən uğurlu fəaliyyətinin rəqabət qabiliyyətini müəyyən edən yenilikdir.

Xammal yaşamasından rəqabətqabiliyyətli məhsul və xidmətlər istehsal edən iqtisadiyyata keçid yalnız innovativ inkişaf yolu ilə mümkündür. Etibarlı xüsusiyyətlərə əsaslanan müqayisəli təhlil, innovasiya fəaliyyətinin əsas göstəriciləri baxımından Ölkəmizin iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdən bir az geriliyini göstərir: texnoloji yenilikləri tətbiq edən təşkilatların nisbəti; texnoloji yeniliyin daxili xərcləri barədə; innovativ malların ümumi dünya istehsalındakı payına görə; daxili bazar üçün yeni yeniliklərin sayına və digər xüsusiyyətlərə görə. Bu boşluğu aradan qaldırmaq problemi müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının mərkəzlərindən biridir. Buna uyğun olaraq, innovativ iqtisadiyyatın formalaşması 21-ci əsrin birinci yarısında Azərbaycanın inkişafının strateji istiqamətidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas zəif cəhətlərindən biri inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə yerli məhsul və xidmətlərin rəqabət qabiliyyətinin olmamasıdır. Dünya təcrübəsi yeni rəqabətqabiliyyətli bir məhsul yalnız onun yaradıcılarının yeni bir məhsulun yaradılması sahəsində dünya nailiyyətləri, yeniliklərin tətbiqi təcrübəsi, dünya məhsul bazarları, istehsalçıları haqqında məlumatları və dünya informasiya mənbələrinə çıxışı haqqında məlumatları olduqda yarana biləcəyini göstərir. İnkişaf etmiş innovasiya iqtisadiyyatı olan ölkələrdə informasiya ehtiyatlarının yaranması və istifadəsi

proseslərinin idarə olunması prioritet hala gəlmişdir, ölkəmizdə isə müəssisələrin innovativ fəaliyyətində informasiya ehtiyatlarından səmərəli seçmə və istifadə məsələləri az qiymətləndirilir. Nəticədə, onların innovasiya maraqları baxımından səmərəli istifadəsi üçün metodların inkişafı ən aktual görünür və innovativ fəaliyyət üçün ən əhəmiyyətli informasiya mənbələrinin seçilməsi ilə bağlı informasiya təminatı vəzifələri ön plana çıxır. Dissertasiya işinin mövzusunun aktuallığı bir sıra amillərlə şərtlənir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Bu mövzuda həm yerli, həm də xarici mütəxəssislərin apardığı elmi tədqiqatların təhlili və onların nəticələri innovasiya fəaliyyətinin idarə olunması probleminin bir çox elmi əsərlərdə geniş əks olunduğunu göstərdi (S.I. Abramova, G. Alexander, I.A. Blanca) , G.Ya. Goldstein, JIM. Gokhberg, V.F. Grinev, V.I. Gunin, M.D. Jonck, P. Drucker, AB Zvereva, S.D. Ilyenkova, G.D. Kovalev, R. Coase , A.B. Krutik, V.İ. Kuznetsova, B.N. Kuzyk, V.N. Lohanova, E.G. Nikolskaya, B. Twissa, F.S. Tumusov, PA Fathutdinov, R. Foster, J.A. Schumpeter, S.Yu. Yagudin, Y.V. Yakovets).

İnformasiya resurslarının idarə edilməsinin bəzi məsələlərinə A.P. Verevchenko, P.C. Gilyarevski, N.V. Dneprovski, H.A. Kameneva, O.V. Kirillova, S.N. Seletkov, A.B. Xoroşilov tədqiq etmişdir. Dissertasiya işi üçün innovativ fəaliyyətinin yaradıcı komponenti, yəni yeni biliklərin və elmi-texniki yaradıcılıqların yaranmasının ümumi məsələləri, o cümlədən G.S. Altshuller, B.N. Pestov, A.I. Polovinkin və başqaları alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir.

Bu problemin mürəkkəbliyi və çoxölçülüyü, elmi inkişafın qeyri-kafi səviyyəsi, həmçinin innovasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin daim artan praktiki əhəmiyyəti müəssisələrdəki informasiya təminatı tədqiqat mövzusunun aktuallığını müəyyənləşdirdi, dissertasiyanın predmetini, məqsədini və vəzifələrini seçdi.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: – Tədqiqatın obyektı innovativ fəaliyyətlə məşğul olan bir təşkilatdır. Tədqiqatın predmeti kimi innovasiya sistemlərinin inkişaf amilləri və onun tərkib hissələrinin fəaliyyət mexanizmləri götürülmüşdür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi dövrü mətbuatda və peşəkar məlumat bazalarında ən vacib informasiya mənbələrini seçmək üçün hazırlanmış metodların tətbiqi ilə vaxt, əmək və maddi xərcləri minimuma endirməyə yönəlmiş bir müəssisənin innovativ prosesinin idarə olunması üçün informasiya təminatını təkmilləşdirməkdir. Dissertasiya i məqsədinə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilir:

- İnnovasiya prosesini ilk və ən vacib mərhələsi olan yeni biliklərin yaradılması mərhələsinin araşdırılması və yeni biliklərin yaradılması üçün alt addımların məzmununu müəyyənləşdirilməsi;
- Müəssisələrdə innovasiya menecmentinin informasiya ehtiyaclarını təyini üçün əsas informasiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi;
- Ölkəmizdə informasiya təminatının genişləndirilməsi və MİS-in inkişaf istiqamətlərinin seçilməsi;
- İnnovasiyalı istehsalın idarə olunması zamanı informasiya bazasının formalaşdırılması prioritetlərinin verilməsi;

Tədqiqatın informasiya bazası beynəlxalq təşkilatların hesabatları, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Mərkəzi Bankın, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin məlumatlarından və İnternet resurslarından istifadə edilmişdir. Dissertasiya işini Qərb iqtisadçılarının əsərləri ilə yanaşı, Rusiya və Azərbaycan alimlərinin tədqiqatları və əsərləri təşkil edir. Təqdim edilən dissertasiyanın yazılışında innovasiya fəaliyyətinin inkişaf prosesinin gücləndirilməsi, biliklər iqtisadiyyatı, innovasiya iqtisadiyyatı, informasiya iqtisadiyyatı və digər elmlərin müddəalarından istifadə edilmişdir. Təqdim olunmuş magistr dissertasiya işinin bazasını biliklər iqtisadiyyatı, innovasiya iqtisadiyyatı

və informasiya iqtisadiyyatı ilə bağlı elmlərin tədqiqat işlərinin spektri, meydana çıxan faktlar arasındakı qanunauyğunluq və əlaqələr təyin edilərək müxtəlif əlamətlər aşkar edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Əldə edilən və elmi yenilik təşkil edən ən əhəmiyyətli nəticələr:

- İnnovasiya prosesinin ilk və ən vacib mərhələsi kimi yeni biliklərin yaradılması mərhələsinin quruluşu hazırlanmışdır. Yeni məhsul və ya xidmətin yaradılması bazar araşdırması ilə başlanır, istehlak tələbinin xüsusiyyətləri və müəssisələrin tətbiqindən əldə etməyi planlaşdırdığı gəlir nəzərə alınmaqla mövcud yanaşmalardan fərqlənir.
- Meta-informasiya əsasında şirkətlərin əldə edilməsi üçün ayrılmış məhdud maliyyə mənbələri olan dövrü nəşrlərdə şirkətin innovativ fəaliyyəti üçün informasiya ehtiyatlarının seçilməsi və formalaşdırılması üçün metodologiya hazırlanmışdır.
- Məhdud maliyyə mənbələri olan peşəkar məlumat bazalarında şirkətin innovativ fəaliyyəti üçün informasiya mənbələrinin seçilməsi üçün müəllif metodologiyası hazırlanmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqat işi nəticə, təkliflərdən, elmi müddəalardan, tövsiyələrdən təşkil olunmuşdur. Magistr dissertasiyasında innovasiya sistemləri çərçivəsində olan təşkilatlar arasındakı vacib əlaqələrin genişləndirilməsi, elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin artırılması üçün vacib stimullaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi üsullarının tapılması, kommersiyalaşdırma proseslərinin öyrənilməsi, innovasiya sisteminin inkişafının təmini, innovasiya fəaliyyətinin inkişafının ölkə iqtisadiyyatındakı təsiri kimi mövzuların araşdırılması tədqiqatın praktiki əhəmiyyətidir.

Fəsil 1. İnnovasiya proseslərini müşayiət edən informasiya resurslarının xarakteristikası və informasiya bazasının formalaşmasının nəzəri məsələləri

1.1. İnnovasiya proseslərinin informasiya təminatı

İnnovasiya fəaliyyəti texnoloji cəhətdən yeni və təkmilləşdirilmiş məhsulların bazarda texnoloji proseslərə və istehsal metodlarına çevrilməsi ilə əlaqəlidir. Yeniliyin son nəticəsi yenilikdir.

Beynəlxalq standartlar [10] tərəfindən hazırlanmış tərifə əsasən, yenilik, yaradıcı fəaliyyətin son nəticəsi kimi başa düşmək olar. Yeniliklərin son nəticəsi kommersiya uğuru olmalıdır, bununla əlaqədar olaraq innovasiya menecmenti sahəsində mütəxəssislərə bir sıra innovasiyalar tələblər təqdim olunur: innovasiyalar yeni olmalıdır; innovasiyalar bazarın tələbinə cavab verməlidir; innovasiyalar istehsalçıya sərfəli olmalıdır. Yalnız bazarın ehtiyaclarını bilən və nəzərə alan mal və xidmət istehsalçıları rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsal edə bilirlər. Yenə də, innovasiyaların büdcə maliyyələşdirilməsinin əsas hissəsi dövlət elmi qurumlarına aiddir, bu mütəxəssislərin fikrincə iqtisadiyyatın real sektorunun ehtiyacları ilə nəticələr arasındakı boşluğu genişləndirir.

Elmi biliklərin yeniliyə çevrilməsi prosesinə innovasiya prosesi deyilir. Yenilik bir ideyadan hər hansı bir texnologiyaya, məhsula və ya xidmətə qədər davam edən hadisələr silsiləsidir. İnnovasiya prosesini təhlil edərək üç əsas mərhələyə ayırmaq olar:

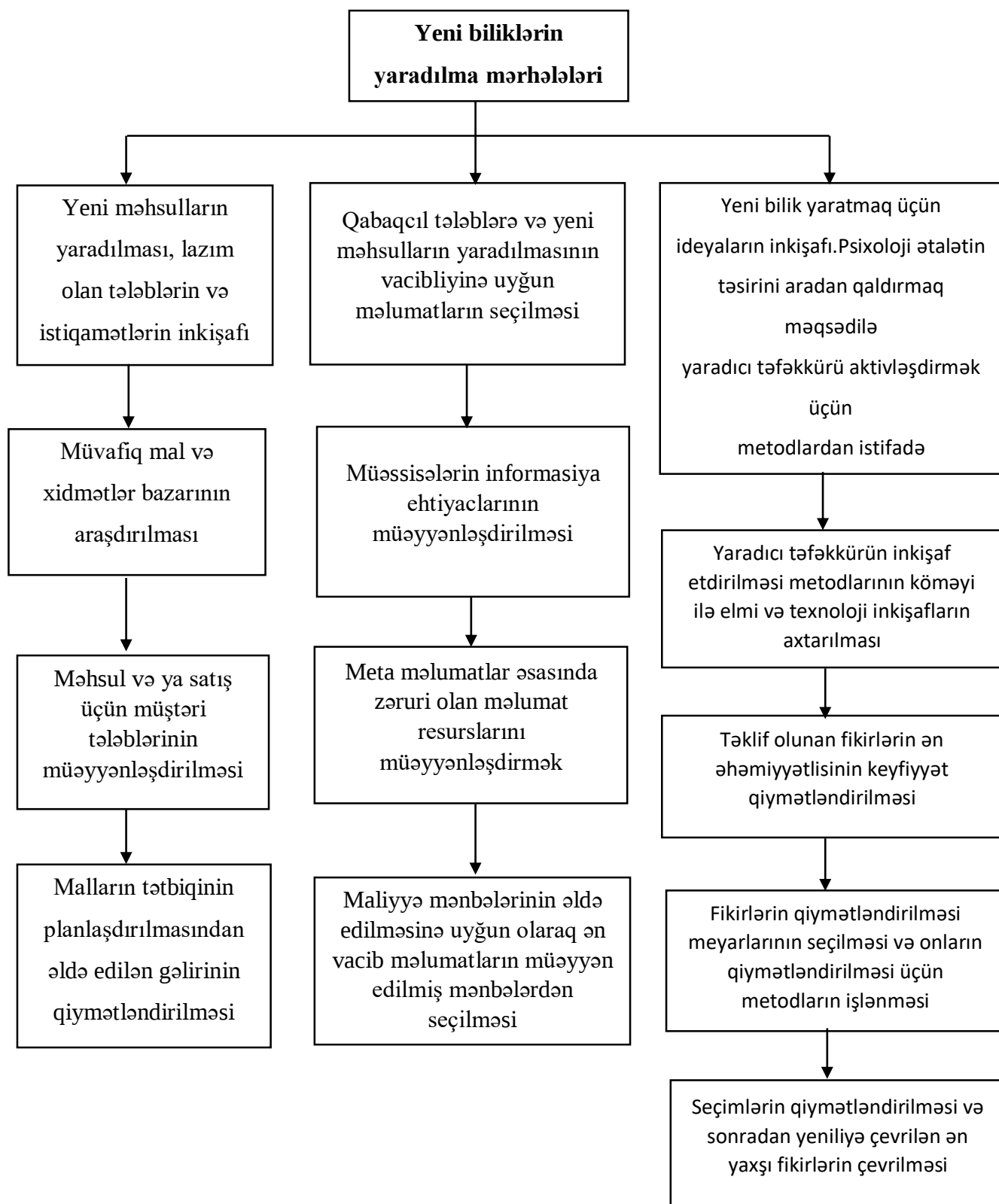
1. Yeni biliklərin yaradılması;
2. İstehsal, idarəetmə;
3. Malların bazarda təşviqi.

Son 200 il ərzində ölkəmizdə birinci mərhələ - yeni biliklərin yaradılması mərhələsi mövzusunda aparılan tədqiqatlar lazımi səviyyədə əks olunmadı. Elmi ədəbiyyatda yalnız bu mərhələnin təməli olduğu qeyd olunur. Daha detallı bir araşdırmadan sonra, innovasiya

prosesində ilk və ən vacib olan mərhələnin yeni biliklərin yaranma mərhələsi olduğu aşkarlanır.

Gələcəkdə texnoloji yenilik yaratmağımıza imkan verən yeni bir fikir yaratmaq mərhələsi yaradıcıdır. Bu mərhələdə problemin ifadəsi hazırlanır, mümkün tədqiqat mərhələləri hazırlanır, bu qərarlar üçün seçilmiş meyarlara uyğun olaraq təhlil və qiymətləndirmə aparılır və onlardan ən yaxşısı seçilir. Yeni xidmət və ya məhsul ideyasının yaradılması prosesi və ya mütəxəssislərin dediyi kimi yeni biliklər aşağıdakı quruluşla təmsil oluna bilər.

Şəkil 1. Yeni biliklərin yaradılma mərhələləri

Beləliklə, bu mərhələ aşağıdakı əsas mərhələlərdən ibarətdir:

- Hər hansı bir məhsulu və xidməti yaratmaq, inkişaf etdirmək üçün yeni məhsulların hansı sahələrdə yaradılacağını müəyyənləşdirmək və ona tələbləri inkişaf etdirmək lazımdır. İnnovasiya sahəsindəki mütəxəssislərin tələblərinə əsasən [7], bu mərhələdə müəssisənin yeni bir məhsul təqdim etməsindən əldə etməyi planlaşdırdığı gəlir təhlil edilir və qiymətləndirilir. Əgər yaradıcılıqla bağlı elmi ədəbiyyatda ixtiraçılar mövzuya ümumi tələblər hazırlayırsa, yeniliklər olduqda məhsul bazarının, rəqiblərin, istehlakçıların və digər amillərin təhlili nəzərə alınmaqla tələblər hazırlanmalıdır.

- Qarşıya qoyulan tələblər və istiqamətlərə uyğun olaraq, yeni məhsullar yaradılmalı və müəssisə tərəfindən həll ediləcək vəzifələrin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq müəssisənin məlumat ehtiyacları müəyyən edilir. Müəyyən edilmiş ehtiyaclar əsasında şirkət üçün lazım olan məlumatları ehtiva edən məlumat mənbələri müəyyən edilir. Fakt budur ki, dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olmaq üçün dünya ictimaiyyətinin inkişaf etdirilən problemlə bağlı topladığı dünya informasiya ehtiyatlarında bütün zəruri məlumatlara sahib olmaq lazımdır: dünya elmi təcrübəsi, ən son inkişaf və kəşflər, yeniliklər təcrübəsi və s. yeni bir məhsulun yaradılması sahəsində dünya nailiyyətləri, dünya məhsul bazarları, istehsalçılar və s. İnnovasiya sahəsində dünya təcrübəsi haqqında məlumat əldə etmək innovasiya prosesinin həyata keçirilməsinin tərkib hissəsidir. Sonra ən vacib məlumat, müəyyənləşdirilmiş mənbələrdən alınması üçün ayrılmış maliyyə mənbələrinə uyğun olaraq seçilir. Müəssisənin yeniliyinin təmin olunması üçün lazım olan əsas məlumatları əldə etmək, xərclərini minimuma endirmək üçün tədbirlər görülməlidir.

Növbəti addım yeni biliklərin yaradılması üçün fikirlərin, yanaşmaların inkişafıdır. Bu mərhələdə yaradıcı təfəkkürü aktivləşdirmə metodlarından istifadə edərək yeni ideyalar, elmi və texniki inkişaf, ixtiralar üçün axtarış aparılır. Bunun ardından

kəmiyyət qiymətləndirmədən təklif olunan fikirlərin ən əhəmiyyətliisinin intuitiv olaraq seçilməsi; fikirlərin qiymətləndirilməsi meyarlarının seçilməsi və onların qiymətləndirilməsi üçün metodların işlənməsidir. Seçimlərin qiymətləndirilməsi nəticəsində daha sonra yeniliyə çevrilən ən yaxşı fikir seçilir.

Yeni biliklərin yaradılması mərhələsi bilik və təcrübə ilə yanaşı, innovasiyaların inkişafı ilə məşğul olan mütəxəssisdən dünya informasiya mənbələri ilə səmərəli işləməyi və yaradıcı düşüncə formasını inkişaf etdirməyi tələb edir. Bu gün təhsil sistemində inkişaf etmiş ölkələrin uzun müddət inkişaf etmiş standartlara sahib olmasına və informasiya savadlılığı proqramlarının həyata keçirilməsinə baxmayaraq, əksər ixtisaslar üzrə dünya informasiya mənbələri əsasında mütəxəssis hazırlamağa tələb yoxdur. [5,11] Eyni zamanda, müəlliflər tərəfindən mövcud elmi ədəbiyyatda mütəxəssislərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün dünya təcrübəsini tam sistemləşdirmiş və ümumiləşdirməsinə baxmayaraq tələbələrin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı sistemi və inkişafı yoxdur. Bu keyfiyyətlərin inkişafı düşüncə ətalətini aradan qaldırmaq, stereotipləri aradan qaldırmaq və problemin həlli yollarını axtarmağı sürətləndirmək üçün vacib amildir. Bu məqsədlə yaradıcı təfəkkürün aktivləşdirilməsi metodlarından istifadə olunur.

Yeni biliklərin yaradılması mərhələsinin ətraflı təhlili, aşağıdakı şərtlər olmadan yeniliklərin həyata keçirilməsinin mümkün olmadığını söyləməyə imkan verir:

- innovasiya prosesinin informasiya təminatı, yəni, informasiya mənbələrindən geniş şəkildə istifadə edilməsi;
- informasiya savadlılığı standartları üzrə mütəxəssislərin hazırlanması, yəni, informasiya resursları ilə işləmək bacarığı;
- yaradıcı düşüncə və mütəxəssislərinin inkişafı, yeni fikirlər yaratmaq üçün yaradıcı təfəkkürün aktivləşdirilməsi üsulları.

Ən inkişaf etmiş xarici ölkələrin təcrübəsinin göstərdiyi kimi, innovativ iqtisadiyyatda iqtisadi artım və rəqabətqabiliyyətliliyin əsas amili yeni biliklər və informasiyalardır. Buna uyğun olaraq, müəllifin fikrincə innovasiyanın inkişafına mane olan problemlər, innovasiya menecmentinin informasiya təminatı sahəsindədir, yəni, mövcud informasiya resurslarından səmərəsiz istifadə etməkdir. Göstərilənlərə uyğun olaraq, informasiyanın innovasiya maraqları baxımından səmərəli istifadəsi vəzifələri aktual görünür və nəticədə müəllifin innovasiya prosesinin informasiya təminatını inkişaf etdirmək üçün hazırladığı metodlar əsas diqqətə layiqdir.

Aydındır ki, innovasiyanın informasiya təminatı innovasiyanın idarə olunmasında əsas rol oynayır. Həm təşkilatın innovativ kompleksinin inkişafının həm son hədəflərinin, həm də məqsədlərinin formalaşması, bu hədəflərə çatma yol və vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi, idarəetmə vasitələrinin seçilməsi, innovasiya menecmentinin səmərəliliyinin uçuotu və monitorinqi üçün zəruridir.

Müasir İqtisadi Lüğət [13] informasiya təminatını idarəetmə sistemlərinin işləməsi üçün məlumat şəraitinin yaradılması, zəruri məlumatlarla təmin etmək, məlumatların axtarışı, toplanması, saxlanması, emalı, ötürülməsi və məlumat banklarının təşkili vasitələrini tələb edir. Bununla əlaqədar olaraq, müəssisədəki yenilikçi fəaliyyətlərin informasiya təminatına aşağıdakı tərfi vermək olar. Bir müəssisədə innovativ fəaliyyətin informasiya təminatı istifadəçilərə (istehlakçılara) yenilik üçün lazım olan məlumatların verilməsində hazırlanmış anlayışlar, metod və vasitələr sistemidir. Başqa sözlə, innovasiyanın informasiya təminatı dedikdə istifadəçilərin innovasiya proseslərinin reallaşdırılması üçün lazım olan məlumatlara olan tələbatını ödəmək nəzərdə tutulur.

İnformasiyanın idarə edilməsi (məlumatların idarə edilməsi) sahəsində mütəxəssislərin [11,12] fikrincə, məlumatların informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün aşağıdakı vəzifələr həll edilməlidir:

1. Müəssisə tərəfindən həll olunan vəzifələrin spesifikliyinə uyğun olaraq müəssisənin məlumatlara olan ehtiyacının müəyyənləşdirilməsi;
2. Müəyyən olunmuş ehtiyaclar əsasında müəssisə üçün zəruri məlumatları ehtiva edən dünya resurslarının tərfi və etibarlılığının qiymətləndirilməsi;
3. Müəyyən edilmiş ən vacib informasiya resurslarından onun alınması üçün ayrılmış maliyyə resurslarına uyğunun seçilməsi;
4. Müəssisə üçün zəruri olan informasiya tədarükçülərinin seçimi, tələb olunan məlumatlara daim girişin təşkili;
5. Müəssisə şöbələrinə lazımi məlumatların verilməsi.

1.2. İnnovasiyalı inkişafın informasiya bazasının formalaşmasının elmi-nəzəri əsasları

Son on ildə işgüzar cəmiyyətdə çox böyük dəyişikliklər baş verdi. Bir çox cəhətdən, qloballaşma prosesləri məlumatların emalı və biliklərin istifadəsini qorumağı tələb edən çoxlu sayda məlumat meydana gətirən elm və texnikanın sürətli inkişafına səbəb oldu. Bəşəriyyət yeni bir iqtisadiyyata və ya yeni bir cəmiyyətə, yəni informasiya cəmiyyətinə keçid etdi. Əvvəlki formalaşmalardan fərqi burada əsas rolun bilik olmağıdır. İnformasiya resurslarının rolu kəskin artdığından bu əsr qlobal dünya birliyinin əsri adlanır və bu əsrin iqtisadiyyatı biliyin əsas rəqabət üstünlüyü olduğu bilik iqtisadiyyatı adlanır.

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat və ya bilik iqtisadiyyatı, böyüməsini və rəqabət qabiliyyətliliyinin təmini üçün bilik yayan, yaradan və istifadə edən bir iqtisadiyyatdır.

Həqiqətən, informasiya insan fəaliyyətinin bütün sahələrində istifadə olunur və istənilən qarşılıqlı əlaqə yalnız onun sayəsində mümkündür. Gündəlik həyatda informasiya ünsiyyət, işlərin vəziyyətindən xəbərdar olmaq, bir şey haqqında məlumat deməkdir. İnformasiya filosoflar üçün hər hansı bir cisim və prosesdə müxtəlifliklərin əks

olunmasıdır. Bioloqlar da filosoflar kimi məlumatı əks etdirən, müxtəlifliyi məhdudlaşdıran kimi şərh etməklə kifayətlənirlər, lakin filosoflardan fərqli olaraq bu anlayışı yalnız canlı təbiətlə əlaqələndirirlər. Sosioloqlar üçün məlumatın dəyər, faydalılıq xüsusiyyətləri vacibdir və proqramlaşdırma və kompüter texnologiyaları mütəxəssisləri üçün ən əhəmiyyətli, informasiyanın işarəyə əsaslanan təqdimatıdır. Bir çox informasiya tərifinin mövcudluğu bu konsepsiyanın mahiyyətinin təfsirindəki mürəkkəblilik, spesifiklik və müxtəlif yanaşmalardan qaynaqlanır. İnformasiya:

- Yaradıcılıq və yeniliyin ən vacib elementidir;
- Təhsil və zehni fəaliyyətin əsas mənbəyidir;
- Daha savadlı vətəndaşların formalaşması üçün əsas mənbədir;
- Vətəndaşlara elmi fəaliyyətdə, səhiyyə sahəsində, işdə daha yaxşı nəticələr qazanmağa şərait yaradan amildir;
- Sosial-iqtisadi inkişaf üçün vacib bir mənbədir.

Aşağıdakı xüsusiyyətlər informasiyaya xasdır:

Etibarlılıq, tamlıq, dəqiqlik, aktuallıq, aydınlıq, adekvatlıq. İnformasiya reallığı əks etdirirsə etibarlı hesab olunur. Qeyri-dəqiq məlumatlar səhv anlaşılmazlıq və səhv qərarlar qəbul etməklə dolu olan faktların təhrifinə səbəb ola bilər. İnformasiya başa düşmək və qərar vermək üçün kifayətdirsə tamdır. Natamam məlumatlar, qərarın tamamilə və ya qismən gecikdirilməsinə və ya səhvlik edilməsinə səbəb ola bilər. Məlumatın dəyəri ondan istifadə edilərək həll olunan vəzifələrlə müəyyən edilir. Məlumatın aktuallığı məqam və aktuallıq baxımından müəyyən edilir, sürətlə dəyişən şəraitdə işləyərkən xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bilik nəzəriyyəsi fəlsəfənin bir qoludur. Bəşəriyyət hər zaman yeni biliklər əldə etməyə çalışırdı.

Reallıq haqqında informasiya və bilik şəxsdən insana dil vasitəsilə ötürülür. Cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini qorumaq, insan şüurunun ideal anlarının konsentrasiyası və saxlanması maddi bir forması olmaqla, sosial irsiyyət mexanizminin əhəmiyyətini yerinə yetirir.

İnformasiya və bilik mətn şəklində rəsmiləşdirilmiş və təbii dildə təqdim edilə bilər. Bu istifadədə rəsmiləşdirilmiş dil termini, ümumiyyətlə, nə sintaktik quruluşa, nə semantik qaydalara, nə də belə bir dilin məqsədinə xüsusi məhdudiyyətlər vermir. Təbii dil gündəlik düşüncələrin ifadə forması və insanlar arasında ünsiyyət vasitəsi kimi fəaliyyət göstərən bir dil olaraq başa düşülür. [14]

Beləliklə, yalnız dil sayəsində bütün bəşəriyyətin ictimai-tarixi təcrübəsi ayrı bir insanın mülkiyyətinə çevrilir.

Doğrudan da, bir insan biliyini danışiq dili ilə digər insanlara ötürürdü. Tarixçilər bu dövrün yüz minlərlə il davam etdiyini iddia edirlər. Bununla birlikdə, məlumatların məsafədən ötürülməsinə ehtiyac duyulması və uzun müddət maddi cəmləşməsi yazının meydana çıxmasına səbəb oldu. Dördüncü minilliyin sonunda biliyi zaman və məkanda ötürmək üçün iyerogliflər meydana çıxdı, bunun sayəsində beş min ildən çox əvvəl yaradılan biliklər bizə gəldi. Biliklərin ötürülməsi ilə əlaqənin yaxşılaşdırılması prosesindəki növbəti addım eramızdan əvvəl II əsrin sonlarında əlifbaların meydana çıxması idi. Yazı, şifahi nitqlə müqayisədə insan biliklərini saxlamaq və ötürmək üçün daha mükəmməl bir vasitə halına gəldi. İlk kitabxanalar meydana çıxdı - əlyazma kitablarında bilik anbarları. Roma kitabxanalarının işində yazışmalarda və mətnlərin surətini çıxarmaqda bir dəstə işçi çalışırdı ki, bu da nüsxələrin dəyərini azaltdı və əlyazma kitablarını daha geniş oxucu kütləsinə təqdim etdi. İlk kitabxanalar Babildə 1700 il, Misir və Finikiyada eramızdan 1100 il əvvəl ortaya çıxdı. Eramızdan əvvəl 400 - 300 il içərisində ilk özəl və məktəb kitabxanaları meydana gəldi. 295-ci ildən Ptolemeyin göstərişi ilə qurulmağa başlayan İsgəndəriyyə Kitabxanası elmi və texniki məlumatların

ilk ixtisaslaşdırılmış deposu hesab olunur. XV əsrin ortalarından etibarən, Avropada bazar münasibətlərinin informasiya fəaliyyətinə daxil olmasını asanlaşdıran müəllif hüquqları formalaşmağa başladı. 1600-cü ildə oxucuların kitabxana rəflərinə çıxışı olduğuna inanılır. 15-ci əsrin ortalarında bu günə qədər istifadə olunan məlumat ötürmə metodlarından ən inkişaf etmiş - mətbəə ortaya çıxdı. Beləliklə, mətbəənin ixtirasından sonra biliyin ötürülməsi imkanları kəskin dərəcədə yaxşılaşdı, lakin başqa bir on beş yüz il çəkdi və nəhayət, ötən əsrin ikinci yarısında rabitə üçün kompüter texnologiyasının inkişafındakı irəliləyişlər, elektron daxil olan vahid informasiya məkanının yaradılmasına imkan verdi.

Ofis sistemləri (kitabxanalar, arxivlər, digər informasiya sistemləri) istifadə edərək internet və informasiya sistemləri yarandı. Beləliklə, bəşəriyyətin topladığı nəhəng bilik miqdarı sənədləşdirildiyi üçün bizə gəlir, hər hansı bir mühitdə saxlanılır.

Sənəd, elmin inkişafı və insanların əməli fəaliyyəti zamanı əldə edilən xüsusi bir material (daşıyıcı) məlumatları müxtəlif yollarla təmin etməyin əsas vasitəsidir. Faktlar, hadisələr və insanın zehni fəaliyyəti haqqında məlumatları birləşdirir və cəmləşdirirlər. Sənədin əsas funksiyası yığılmış informasiyaların, biliklərin vaxt və məkanda ötürülməsinin təmin olunmasıdır.[11] Kitablarda, jurnal məqalələrində və digər nəşrlərdə - elm adamlarının araşdırmalarının nəticələrini təqdim edilir. Sənədlər toplusuna ümumiyyətlə sənədləşmə deyilir. Sənədlərin əsas atributu adətən ən son məlumatları tez bir zamanda əks etdirmək, ayrı-ayrı materialları birləşdirmək, yayımlanmayan və yayımlanmamış sənədlərdə olan məlumatları ümumiləşdirmək və yüksək səviyyəli, çox ölçülü sorğulara cavab vermək qabiliyyəti hesab olunur.

Fiziki bir mühitdə qeydə alınan və informasiya sistemlərində (kitabxanalar, məlumat bankları, fondlar, arxivlər, digər informasiya sistemləri) məlumat mənbələri meydana gəlir. [12] Bu günə qədər, informasiya mənbələrinin bu təfsirini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirən çox sayda əsər var [6,8,9,15]. İnformasiya resurslarını, ətrafdakı

reallıq haqqında toplanmış məlumatlar və hər hansı bir formada maddi daşıyıcılarda qeyd olunan, elmi, sənaye, idarəetmə və digər vəzifələrin həlli üçün müxtəlif istehlakçılar arasında zaman və məkanda ötürülməsini təmin edən məlumat kimi müəyyən edirlər.

İnformasiya resurslarının təkcə verilənlər bazalarında deyil, kitabxanalarda, arxivlərdə və s. sənədləşdirilmiş məlumat olduğuna da diqqət yetirmək lazımdır.

İnformasiya ehtiyatları, intellektual xarakterli insan fəaliyyətinin əsasını təşkil edir.

İnsanların ixtiyarında olan məlumatlarla əlaqəli etdikləri hər şey bir informasiya fəaliyyətidir. Fərdi informasiya proseslərinin hədəfləri ümumiyyətlə informasiya texnologiyaları adlanan kompleksdir [8].

20-ci əsrin ikinci yarısı dünya iqtisadiyyatının sənaye inkişafından əsas istehsal mənbəyinə çevrilən informasiya (post-sənaye) sisteminə keçidi ilə xarakterizə olunur. Bu keçidin əsas amilləri bunlar idi:

- iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrində informasiya və bilik;
- elmi və texnoloji tərəqqi;
- əhəlinin gəlirlərinin artması;
- insan amilinin rolunu və əhəmiyyətini gücləndirmək.

Beynəlxalq ictimaiyyət informasiyanın hava və su kimi sərbəst bir resursa çevrilməsini uzun müddət tanıdı. Maliyyə, işçi qüvvəsi və bir sıra digər resurslarla eyni yerdə durdu: bunun öz dəyəri var və maliyyə axınları ilə eyni şəkildə idarə edilməlidir. Bəzi hesablamalara görə, 1980-ci illərin əvvəllərinə qədər iqtisadiyyatın informasiya sektoru haqqında artıq 15 mindən çox məqalə yazılmışdır və ictimai elmlər üzrə bütün məqalələrin yeddinci hissəsi bu problemlərə həsr olunmuşdur. 1990-cı illərin sonlarında, internetin biznesdə geniş yayılmasına başlaması ilə cəmiyyətin məlumatlandırılmasına dair nəşrlərin sayı on minlərlə olmuşdur. Postindustriya cəmiyyətinin və ya biliklərə

əsaslanan iqtisadiyyatın problemləri ilə bağlı daha ətraflı məlumatı aşağıdakı əsərlərdə tapmaq olar [18,19,14,20,21].

Yeni bir informasiya iqtisadiyyatının və informasiya cəmiyyətinin formalaşması informasiya və biliyi sosial-iqtisadi inkişafın əsas amillərinə çevirdi. Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq bu nəticəyə gəlmək olar. Yüksək texnologiyalar, informasiya və telekommunikasiya, dünyanın bir çox ölkələrinin sosial-iqtisadi inkişafının lokomotivinə çevrilmişdir və vətəndaşların informasiyaya zəmanətli sərbəst çıxışını təmin etmək dövlətlərin ən vacib vəzifələrindən biridir. Həqiqətən, informasiya texnologiyaları, kompüterləşdirilmiş sistemlər və yüksək istehsal texnologiyaları innovativ iqtisadiyyatın əsas sistemləridir. İnkişafında, onlar informasiyanın qəbulu, emalı, ötürülməsi və istehsalının bütün vasitələrini dəyişdirir, intellektual fəaliyyəti köklü texnoloji hala gətirirlər. [22] Onların köməyi ilə dünya informasiya ehtiyatlarında olan məlumatlar vahid iqtisadi məkanın istifadəçiləri üçün əlçatandır.

Dövlət bu istiqamətdə əsas vəzifələri müasir informasiya infrastrukturunun formalaşmasında görür; əhəlinin texnologiyalar və informasiyalardan istifadə imkanlarının yüksək səviyyədə olmasını təmin etmək; təhsilin keyfiyyətini, iqtisadiyyatın inkişafını informasiya texnologiyalarının inkişafı və istifadəsi əsasında inkişaf etdirmək; elmin, texnikanın və texnologiyanın sürətli inkişafı, telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları sahəsində ixtisaslı kadrların hazırlanması. İnformasiya cəmiyyətinin 2025-ci ilədək inkişafının əsas istiqamətlərinin icrasının nəticəsi aşağıdakı cədvəldəki göstəricilər olmalıdır.

Cədvəl 1. İnformasiya cəmiyyətinin 2025-ci ilədək inkişafının planlaşdırılmış göstəriciləri

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafı və formalaşması üçün əsas istiqamətlərin və tədbirlərin nəticələri	İnformasiya cəmiyyətinin inkişafının göstəriciləri
İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyaları sahəsində əsas xidmətlərdən əhəlinin istifadə imkanları	100%
Məlumat və telekommunikasiya texnologiyaları üzrə daxili bazarın həcmində yerli mal və xidmətlərin payı	50% -dən çoxdur
20017-ci illə müqayisədə milli iqtisadiyyatda informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadəyə qoyulan sərmayənin artımı	ən azı 2,5 dəfə artmışdır
İnternetə qoşulanlar da daxil olmaqla fərdi kompüterlərin olması	azı 75% ev təsərrüfatlarında
İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyaları sahəsində tədqiqat və inkişafın bütün maliyyələşmə mənbələri hesabına aparılan tədqiqat və inkişafın ümumi həcmində payı: 2025-ci ilə qədər	30% -dən az deyil

Sənəd dövriyyəsinin ümumi həcmində dövlət orqanları arasında elektron sənəd dövriyyəsinin payı	70%
Yerləşdirilmiş sifarişlərin ümumi həcmində elektron ticarət platformalarından istifadə etməklə malların tədarükü, işlərin görülməsi və dövlət və bələdiyyə ehtiyacları üçün xidmətlər göstərilməsi üçün yerləşdirilmiş sifarişlərin payı	100% təşkil edir.
Arxiv fondlarının, o cümlədən audio və video arxiv fondlarının elektron formaya çevrilmiş fondlarının payı	ən azı 20%

Reytingin liderləri İsveç, Danimarka və Norveç oldu. Ancaq proqramlar və hadisələr; bu strategiyanın həyata keçirilməsinə töhfə vermə mərhələsindədir və əsas mənbəyi məlumat və bilik olan iqtisadiyyatın inkişafında əsas rol oynamağa çağırılır.

İnnovasiyanın həyata keçirilməsi zamanı baş verən elmi, texniki, texnoloji və təşkilati dəyişikliklərin məcmusu bir innovasiya prosesi kimi müəyyən edilə bilər. İnnovasiyaların yaradılması, paylanması və istifadəsi dövrü innovasiya dövrü adlanır.

İnnovasiya prosesi yeniliyin yaradılması, inkişafı və yayılması ilə əlaqələndirilir.

İnnovasiya prosesinə müxtəlif aspektlərdən baxılır:

- paralel olduğu kimi - elmi və texnoloji fəaliyyətlərin ardıcıl aparılması, investisiyaların və marketinqin həyata keçirilməsi;

- məhsulların həyat tsiklinin dəyişən mərhələləri kimi;
- investisiya layihəsi olaraq.

Innovasiya prosesi ardıcıl olaraq həyata keçirilən məhsuldar fəaliyyət növlərinin sistemli mütəşəkkil məcmusudur. Fəaliyyət növlərinin subyektiv effektiv məzmunu baxımından, innovasiya prosesi hər biri özünəməxsus təşkilati, texniki və iqtisadi əməliyyatlarla xarakterizə olunan aşağıdakı tipik mərhələlərə bölünür:

- bir ideyanın ortaya çıxması - elmi, texniki və ya digər növ (təşkilati, iqtisadi) bir yeniliyin yaradılmasının zəruriliyi və mümkünlüyü barədə məlumatlılıq;
- yaradılması üçün alternativ fikirlər nəslisi;
- prioritet fikirlərin seçilməsinin təşkili;
- fikirlərin sınaqmasına yönəlmiş tədqiqat və inkişaf işlərinin aparılması;
- tədqiqat və inkişafın portfelinin formalaşdırılması, sahələr arasında mənbələrin seçilməsi və paylanması üzərində işləmək;
- seçilmiş ərazilərdə tədqiqat və inkişaf işlərinin aparılması;
- tədqiqat və inkişaf işlərinin portfelinin yaradılması və innovasiya layihələri arasında resursların seçilməsi və paylanması;
- istehsalda inkişaf üçün innovasiya layihələrinin seçilməsi;
- innovasiyanın sənaye dizaynının yaradılması və istehsalatda inkişafı;
- yeniliklərin seriyalı istehsalı və bazara yayılması;
- istehlak xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsinə və istehsal dəyərinin azaldılmasına yönəldilmiş yerli istehlaklar vasitəsi ilə istehsalın və innovasiyanın özünü modernləşdirməsi;
- innovasiyanın texnoloji imkanlarının tükənməsi və tətbiqinin azalması.

Innovasiya prosesinin bütün gedişatı innovasiya bazarının vəziyyəti (rəqiblərin uğurları, potensial istehlakçıların tələbləri və s.) barədə məlumatlar əsasında izlənilməli

və tənzimlənməlidir. Buna əsaslanaraq, innovasiya prosesinin daha da inkişaf etdirilməsi və ya onun dayandırılması üçün qərar qəbul edilir (məsələn, rəqib ən yaxşı istehlakçı xüsusiyyətlərinə malik oxşar məhsulun inkişafında irəlidədirsə).

Bazarda gələcək məhsula olan tələbi və onun kommersiya uğuru ehtimalını proqnozlaşdırmaq üçün bir yeniliyin inkişafının ilk mərhələləri xüsusilə vacibdir. Buna görə də, təsadüfi deyil ki, innovasiyaya investisiya qoymaq təcrübəsi göstərdiyi kimi, bu işlərin xərcləri tədqiqat və inkişaf işlərinin aparılması xərcləri ilə bərabərdir.

1.3. İnformasiya resurslarının formalaşması və istifadəsinin xarakteristikası

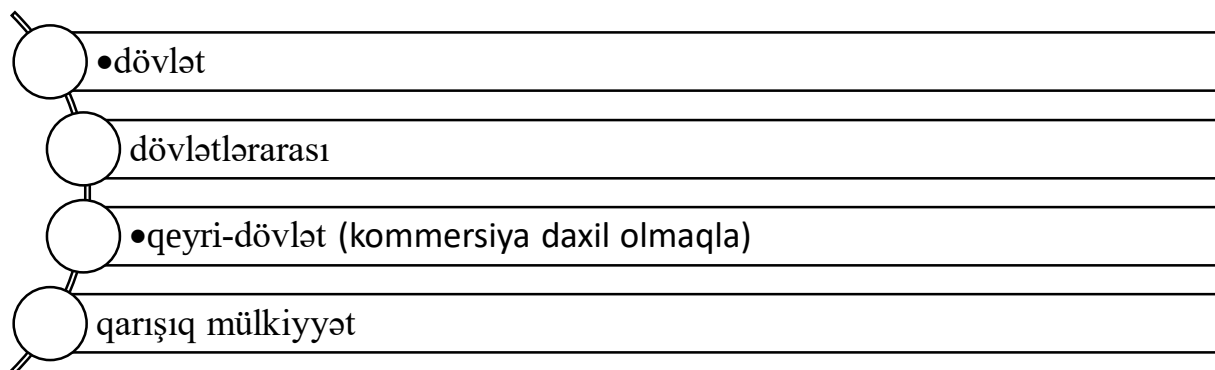
İstənilən insan cəmiyyətinin inkişafı üçün maddi, instrumental, enerji və informasiya resursları zəruridir. Cari vaxt, görünməmiş bir məlumat axını ilə xarakterizə olunan bir dövrdür. Bu həm iqtisadiyyat, həm də sosial sahəyə aiddir. Ən çox məlumat miqdarı ticarət, sənaye, bank, maliyyə, təhsil sahələrində müşahidə edilir. Məsələn, böyüyən bir sənayedə, məlumat miqdarı istehsalın artması, istehsalın mürəkkəbliyi, istifadə olunan materiallar, texnoloji avadanlıqlar, genişlənmə, konsentrasiya nəticələri və nəticələrin əldə edilməsi ilə əlaqədardır. İnformasiya ümumilikdə texnologiyaların və resursların inkişafını müəyyən edən həlledici amildir. Bazar münasibətləri, vaxtında, etibarlılığa, məlumatın tamlığına yüksək tələblər qoyur, bunlar olmadan marketing, maliyyə və kredit, investisiya fəaliyyəti effektivdir.

İnformasiya mənbələri - fərdi sənədlər, sənədlər və informasiya sistemlərindəki sənədlər serialları.

İnformasiya resurslarının formalaşması və istifadəsi informasiya məkanının yaranmasındakı vacib problemlərdən biridir. Ümumiyyətlə, informasiya resursları dövlət orqanlarının, elmi, təhsil və ictimai təşkilatların, dövlət və qeyri-dövlət müəssisələrinin fəaliyyəti nəticəsində formalaşır. Dövlət informasiya resursları texniki şərtlərə uyğun

olaraq ölkələrin təsis qurumları tərəfindən birgə saxlanılan informasiya resursları formalaşdırılır. [23]

İnformasiya resurslarının formalaşması və istifadəsi prosesində məlumatlar sorğu və ya qaydalara uyğun olaraq toplanır, işlənir, saxlanılır, axtarılır və verilir. Mülkiyyətə görə, informasiya resursları bölünür:

İnformasiya resurslarının formalaşdırılmasındakı dövlət siyasəti iqtisadi və sosial inkişafın operativ problemlərinin həllində keyfiyyətli və effektiv informasiya təminatı üçün şərait yaradılması əsas məqsəd daşıyır. İnformasiyalaşdırma sahəsində olan dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri:

- mülkiyyətin formalarının inkişafı və onların qorunması üçün informasiya resurslarına şərait yaradılması;
- informasiya resurslarının formalaşdırılması və qorunması;
- dövlət informasiya resurslarına əsaslanan vətəndaşların, yerli hakimiyyət orqanlarının, dövlət orqanlarının, ictimai birliklərin və təşkilatların keyfiyyətli və səmərəli informasiya təminatı üçün şərait yaratmaq;
- informasiya resursları, xidmətlər, texnologiyalar, informasiya sistemləri və onların təmin olunması vasitələri bazarının formalaşmasına kömək etmək;

- informasiya texnologiyalarının indiki dünya səviyyəsini nəzərə alaraq məlumatlandırma sahəsində vahid texniki, elmi və sənaye siyasətinin reallaşdırılması və formalaşdırılması;

- investisiya cəlb etmə sistemi və məlumatlandırma layihələrinin inkişafı və reallaşdırılmasını stimullaşdıran mexanizm yaratmaq və onu təkmilləşdirmək. [24]

İnformasiya resurslarının formalaşma tempi, onlardan istifadəni yaxşılaşdırmaq istifadəçi mühitinin qeyri-kafi informasiya fəaliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. İstifadəçi fəallığını artırmaq üçün əhəlinin informasiya və kompüter savadlılığını artırmaq üçün bəzi tədbirlər görmək lazımdır, o cümlədən məlumat axtarış və istifadə vərdişlərini mənimsəmək üçün təhsil müəssisələrində kurslar keçmək, dünyanın qlobal informasiya sistemlərinə sərbəst giriş mərkəzləri yaratmaq, radio, televiziya və mətbuatda geniş təbliğat aparmaq lazımdır. müvafiq kütləvi ədəbiyyatın nəşri və s. Bazar münasibətlərinin inkişafı zamanı yüzlərlə təşkilatın - informasiya məhsullarının istehsalçıları və informasiya xidmətləri sahəsində ixtisaslaşmış təşkilatların fəaliyyət göstərdiyi iqtisadiyyatın özəl sektorunda informasiya resurslarının əhəmiyyətli bir hissəsi formalaşır. Qeyri-hökumət təşkilatları hazırda biznes və kommersiya məlumat bazarında üstünlük təşkil edir. Qeyri-dövlət strukturları, müəyyən növ məhsul məhsullarına və xidmətlərə ödəmə tələbatının olduğu hallarda, çox vaxt dövlətdən xeyli irəlidədir. Bu sektorda, əksər hallarda iqtisadi və sosial sahələrdə istifadə üçün nəzərdə tutulan məlumat bazaları və məlumat bankları yaradılır; bu, ilk növbədə maliyyə, bank, mübadilə, ticari, habelə arayış, mədəni, tarixi və digər məlumatlardır. İqtisadiyyatın qeyri-dövlət sektorunun informasiya resurslarının formalaşdırılması və istifadəsi sahəsində dövlət siyasəti aşağıdakılara töhfə verməlidir:

- qeyri-dövlət strukturlarının müəyyən edilmiş qaydada dövlət informasiya resurslarına çıxış imkanlarını təmin etməsinə;
- vətəndaşların və təşkilatların qeyri-hökumət informasiya mənbələrinə çıxışı;

- pullu informasiya xidmətlərinin əhatə dairəsini genişləndirmək.

Dövlət kütləvi istifadəçi üçün informasiya xidmətlərinə yönəlmiş həmin qeyri-dövlət quruluşlarına xüsusi dəstək verməlidir. Qeyri-dövlət təşkilatlarının dövlət lisenziyası olduqda dövlət informasiya resurslarının formalaşmasında və istifadəsində və onlara əsaslanan informasiya xidmətlərinin göstərilməsində iştirakına icazə verilməlidir. Dövlətin informasiya resurslarına aşağıdakılar daxildir:

- dövlət orqanlarının işini dəstəkləmək üçün yaradılmış və bu fəaliyyət nəticəsində yaranan mənbələr;
- qeyri-hökumət təşkilatlarının sifariş və dövlət orqanlarının maraqları üçün yaratdığı mənbələr.

Dövlət informasiya resurslarının yaradılması ilə bağlı işlərin təşkili informasiya sistemlərinin dövlət sifarişçisi kimi fəaliyyət göstərən müvafiq dövlət orqanlarına, onların formalaşmasının təşkili, saxlanması və onlara çıxış təmin edilməsinə cavabdeh olmalıdır. Dövlət informasiya resurslarının formalaşdırılması və istifadəsi sahəsində dövlət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə qaydası və qaydaları gizlətmək, uyğunsuzluq və saxta məlumat üçün məsuliyyət tədbirlərini müəyyən edən qanunvericilik aktları ilə tənzimlənməlidir.

Dövlət və qeyri-hökumət informasiya resursları sözün əsl mənasında, həm ənənəvi informasiya texnologiyalarından, həm də saxlama mühitindən, həmçinin avtomatlaşdırılmış məlumat bazalarından və məlumat banklarından istifadə edərək qarşılıqlı əlaqəli informasiya mənbələri sistemini yaratmalıdır. Bu sistem zəruri hallarda yaradılmış informasiya mənbələrinə daxil olmaq üçün açıq olmalıdır. Dövlət siyasətinin formalaşmasında ən vacib mərhələ dövlət informasiya resursları üçün prioritetlərin müəyyən edilməsidir, bunlara aşağıdakılar daxildir:

- qanunun aliliyinin qurulması ilə bağlı hüquqi məlumatlar;

- əhalinin, eləcə də istehsal müəssisələrinin təhlükəsiz yaşaması üçün vacib olan fəvqəladə hallar, təhlükəli təbiət hadisələri və prosesləri, ekoloji, sanitar və epidemioloji və s. qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada dövlət orqanlarına verdikləri müəssisə və təşkilatlar barədə məlumatları açmaq; v cəmiyyətin elmi potensialını və mədəni irsini təşkil edən məlumatlar (təhsil, elmi, texniki, ədəbi, bədii, muzey, arxiv və s.).

Dövlət informasiya resurslarının formalaşması və istifadəsi birbaşa çıxış əsasında təşkil edilməlidir. Məlumat bazalarına tele çıxışı təmin edən verilənlər bazaları fəaliyyət göstərir və yaradılır. Bu vəziyyətdə avtomatlaşdırılmış yerli və paylanmış məlumat sistemləri istifadə olunur. Bu məlumat banklarında bütün təşkilatlar və vətəndaşlar üçün mövcud olan dövlət informasiya ehtiyatlarına aid olan məlumatların açıq hissəsindən informasiya resurslarının seçilməsini təmin etmək lazımdır. Bölgələrdə əhali üçün məlumat xidmətləri paylanmış bir kitabxana, ixtisaslaşmış mərkəz, agentlik və s. tərəfindən təmin edilməlidir ki, bu da müəyyən ərazinin informasiya ehtiyatlarını, habelə digər ərazilərin informasiya resursları və onlara giriş qaydaları haqqında məlumatları toplamalıdır. Dövlət informasiya resursuna daxil olan məlumatlar onlarda nəşr, hesabat və s. şəklində alınmalıdır. Kitabxanalar müvafiq proqram və avadanlıqla təchiz olunduğundan, maşın oxunan nəşrlərin istifadəsi təmin edilməlidir (belə nəşrlər kompakt disklərdə xüsusilə perspektivli görünür) və uzaqdan giriş rejimində işləməlidir. Dövlətin informasiya ehtiyatlarına çıxış sxemini hazırlayarkən, əsasən maliyyə və biznes strukturlarına xidmət edən kommersiya məlumat mərkəzləri və telekommunikasiya şəbəkələrinin özlərini daha da əhəmiyyətli hala gətirdiklərini nəzərə almaq lazımdır. Bundan əlavə, müqavilə əsasında dövlət informasiya ehtiyatlarına çıxışın təşkili üçün istifadə edilə bilər.

Deməli, həqiqi problemləri - cəmiyyətin informasiyasını həll etmək üçün çoxlu sayda məlumatdan səmərəli istifadə etməyimiz üçün nə lazımdır. Onun reallaşdırılması üçün aşağıdakı səviyyələrdə həyata keçirilən xüsusi informasiya siyasəti tələb olunur:

- dövlət;
- sənaye;
- regional;
- təşəbbüskar;
- ev. [25]

Hər hansı bir siyasət kimi, informasiya siyasəti də sosial cəhətdən vacib məqsədə çatmaq üçün xüsusi bir fəaliyyətdir. Vahid informasiya məkanının və müvafiq dövlət informasiya resurslarının formalaşması və inkişafı ilə əlaqəli dövlət siyasəti yerli hakimiyyət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin maraqları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. İnformasiya texnologiyaları, məhsul və xidmətlər sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın imkanlarını, bazar iqtisadiyyatı şəraitində yerli informasiya sənayesinin real imkanlarını nəzərə almalıdır.

İnformasiya resursları sahəsindəki dövlət siyasəti aşağıda verilən vəzifələrin həllini təmin edir:

- vətəndaşların informasiyaya konstitusiya hüquqlarının reallaşdırılmasını, onların informasiya ehtiyaclarını ödəmələrini təmin edən şərtlərin təmin olunması;
- təsərrüfat subyektlərinin, dövlət orqanlarının informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün hər növ şəraitin yaradılması;
- informasiya resurslarının formalaşdırılması və istifadəsi qaydalarının müəyyənləşdirilməsi;
- müasir informasiya texnologiyalarına əsaslanan məlumatlandırma sistemlərinin uyğunluğu və qarşılıqlı əlaqəsinin təmin olunması;
- müəyyən informasiya ehtiyatlarının saxlanmasına cavabdeh olan dövlət orqanlarının müəyyənləşdirilməsi;

- informasiya resurslarının lazımi keyfiyyətinin təmin olunması üçün informasiya fəaliyyətlərinin, informasiya texnologiyalarının lisenziyalasdırılmasının effektiv sisteminin yaradılması;

- informasiya savadlılığının artırılması;

- ərazilərindən asılı olmayaraq təşkilatlara və vətəndaşlara məlumatların tamlığının, etibarlılığının, düzgünlüyünün və vaxtında təqdim edilməsinin təmin olunması;

- vahid informasiya məkanında məlumatın qorunmasını təmin etmək üçün informasiya resurslarının qorunmasını, effektiv metod və vasitələrin istifadəsini təmin etmək;

- yerli müasir informasiya texnologiyalarının yaradılması və istehsalın inkişafı, onların tətbiqi üçün vasitələr;

- müasir rabitə sistemləri və vasitələrinin, telekommunikasiya şəbəkələrinin yerli istehsalının inkişafı; milli və transmilli miqyaslı xarici informasiya sistemlərində istifadə olunan informasiya texnologiyalarının tətbiqində kömək;

- məlumatlandırma sahəsində işləmək üçün ixtisaslı kadr hazırlamaq.

İnformasiya infrastrukturunun yaxşılaşdırılması üzrə dövlət siyasəti ölkənin əhəmiyyətli ərazi dərəcəsini, habelə ayrı-ayrı bölgələrindəki informasiyanı inkişaf səviyyəsini nəzərə almalıdır. Məhdud büdcə ayırmaları nəzərə alınmaqla tövsiyə olunur:

- regional məlumatlandırma üçün prioritetləri müəyyən etmək;

- gözlənilən məlumat yükü və telekommunikasiya qurumlarının ərazi uzaqlığı (peyk rabitə kanalları, fiber-optik rabitə xətləri, radio və radio-relay, telefon, teleqraf rabitə xətləri və s.) nəzərə alınmaqla hər bir bölgə üçün optimal rabitə və məlumat ötürmə vasitələrini müəyyənləşdirmək;

- yerli texnologiyaların istifadəçilərinə xidmət göstərilməsini təşkil etmək.

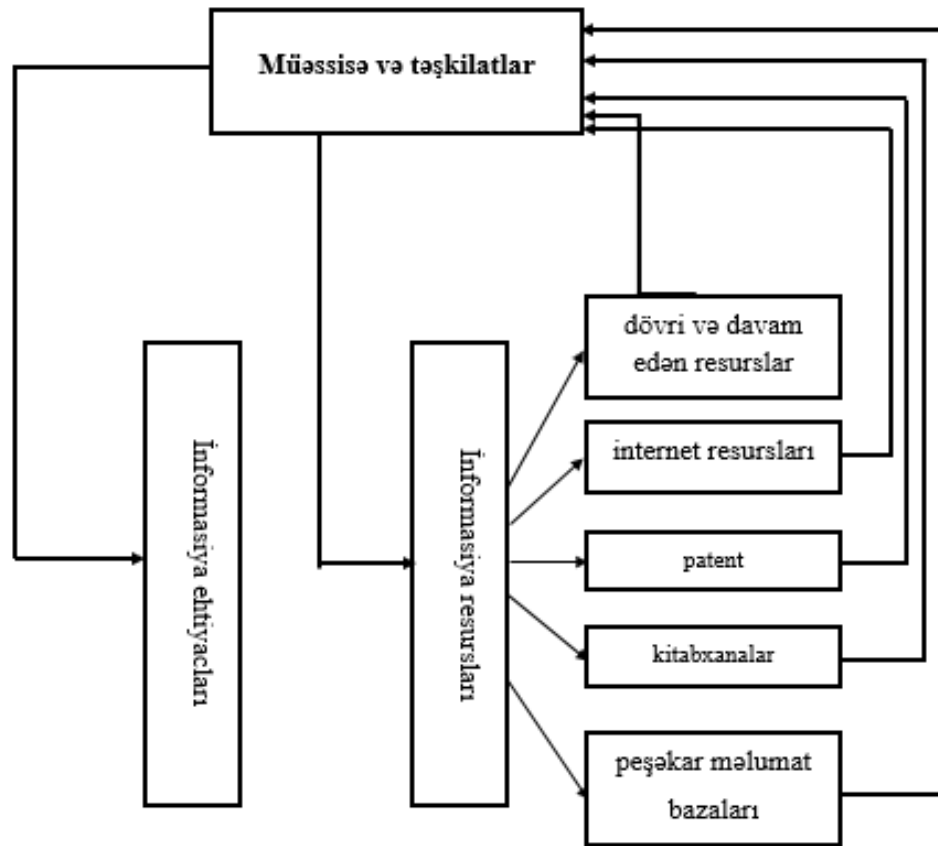
Müəssisələrin informasiya ehtiyaclarının təhlili göstərdi ki, onun inkişaf strategiyasının hazırlanması və qərar qəbul etməsinin əsası xarici mühitin obyektiv təhlilidir, çünki xarici mühitdə, yəni iqtisadiyyatda, siyasətdə və rəqabət bazarında baş verən proseslər və dəyişikliklər onlara həlledici təsir göstərir və strateji əhəmiyyətini müəyyənləşdirir. Öz mənbələrindəki məlumatlara tələbat şirkətlərin məlumat ehtiyaclarına olan tələbatının 10-15% -ni, xarici mühit haqqında məlumat tələbləri isə 85% təşkil edir. [12]

Müəssisələrin müəyyən edilmiş informasiya ehtiyacları innovativ fəaliyyətlə məşğul olan şirkətin təkcə elmi və texniki məlumatları deyil, həm də müvafiq sektorlardakı bazar şərtləri, patentlər, tənzimləyici və digər məlumatları tələb etməsini göstərir. Buna uyğun olaraq, innovativ fəaliyyətin informasiya təminatı hərtərəfli olmalıdır. Ehtiyacların təhlili bizə şirkətdə innovativ fəaliyyəti təmin edən informasiya resurslarının strukturunu müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Müəssisələrin innovativ fəaliyyətini təmin edən əsas mənbələr:

- kitabxanalar;
- dövri və davamlı nəşrlər;
- peşəkar məlumat bazaları;
- patent məlumatları;
- İnternet.

Şəkil 2. İnnovativ şirkət fəaliyyətini təmin edən informasiya resurslarının quruluşu

Araşdırmanın maraqları üçün hər bir məlumat mənbəyini daha ətraflı nəzərdən keçirək. 1. Kitabxanalar.

Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və Qurumları Federasiyasının məlumatına görə, dünyada 31.5 milyarddan çox sənəd saxlayan 569.6 mindən çox kitabxana var, bunlardan 20 milyard kitab, 1.5 milyard. mikrofilmlər və 10 milyarddan çox dövri nəşrlər. [118]

Kitabxana və məlumat yayıcısı kimi istənilən kitabxananın işinin əsas istiqamətləri bunlardır: kitab əldə etmək, kitab fondunun təşkili və oxucu xidməti. Təəssüf ki, bu gün kitabxana fəaliyyətinin vacib istiqamətləri, məsələn, fondların doldurulması və təhlükəsizliyinə zərər verilir.

2. Dövri nəşrlər.

Dövri nəşrlər innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün ən vacib məlumat mənbəyidir. Yeni biliklərin dərc olunma müddətində bir qədər gecikmə ilə, bu və başqa sahələrdə biliklərin əhəmiyyətli dərəcədə əks olunması ilə xarakterizə olunurlar. Dövri mətbuatlar iqtisadiyyatda xüsusi rola malikdir, burada məlumatlara yüksək tələblər qoyulur. Dövri nəşrlər üçün məlumat mənbələri sənaye mütəxəssisləri, həmçinin bu sənayenin bazarlarını öyrənmək üçün araşdırma aparan marketinq və məsləhət agentliklərinin mütəxəssisləridir.

3. Peşəkar məlumat bazaları.

İşgüzar tərəfdən informasiya ehtiyacının artması ilə əlaqədar olaraq məhsul və xidmət kataloqlarının, patent sənədlərinin (ilk növbədə, ərizə və patent təsviri) daxil olması və daha da artması ilə ənənəvi məlumat mənbələri, o cümlədən qeyri-dövri, davam edən və dövri nəşrlər genişlənməmişdir. Nəşr olunmamış sənədlər (tədqiqat hesabatları, dissertasiyalar və tərcümələr) və normativ-texniki sənədlər və nəhayət, elektron məlumatların ortaya çıxması. Bir sıra elm adamları informasiya bazasının yaranmasını aşağıdakı kimi amillərlə əlaqələndirirlər: [84]

- yığılan məlumatların miqdarının artması;
- dünya iqtisadiyyatında inteqrasiya proseslərinin inkişafı;
- müstəqil etibarlı məlumat mənbələrinə artan ehtiyac;
- İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının böyüməsi.

Nəticədə, global məlumat axınıni emal edən və informasiya xidmətləri ilə məşğul olan əksər inkişaf etmiş ölkələrin informasiya bazarında kommersiya və hökumət informasiya agentlikləri formalaşmışdır. Bazar münasibətləri şəraitində işgüzar istifadəçilər üçün lazım olan məlumatların 85-90% -nin əldə edildiyi sübut edilmişdir. Bu gün üç səviyyəli informasiya xidmətləri mövcuddur:

- informasiya mənbələrinin generatorları (informasiya istehsalçıları) - xarici mühitdən məlumat çıxarmaq, məlumat bazalarının müasir dövrdə formalaşdırılması və saxlanması sahəsində ixtisaslaşmış təşkilatlar;

- paylama mərkəzləri (məlumat verənlər və ya satıcılar) - kommersiya mərkəzləri tərəfindən verilmiş verilənlər bazası əsasında istifadəçilərə informasiya xidmətləri göstərən təşkilatlar;

- xəbər agentlikləri - həm məlumatların toplanması, verilənlər bazasının formalaşdırılması və saxlanması, həm də istifadəçi xidmətinin funksiyalarını həyata keçirən təşkilatlar.

Bu gün informasiya xidmətlərinin ixtisaslaşması məlumatların toplanması və yaradılması, ümumi massıvdən ilkin seçimi, həmçinin istifadəçinin ehtiyaclarına uyğun məlumatların emalıdır.

Peşəkar bazalar bu gün dünyada vaxtında və etibarlı məlumatların əsas mənbəyidir.

Həqiqətən, İnternet resursları üzərində peşəkar bazaların üstünlükləri strukturlaşdırılmış məlumat, məlumatın tamlığının, etibarlılığının və səmərəliliyinin təminatları, həmçinin inkişaf etmiş məlumat axtarış vasitələridir. [5] Bir qayda olaraq, peşəkar məlumat bazalarında, məlumat lazımı məlumatları tez və dəqiq şəkildə tapmağa imkan verən, strukturlaşdırılmış, işlənmiş, təsnifləşdirilmiş (tələb olunan sahələr, köməkçi indekslər, verilənlər bazasında olan açar sözlər və mücərrədlər) qeyd olunur. Verilənlər bazalarının müxtəlif tədqiqatlar üçün rahat axtarış vasitələri ilə təchiz olunmasına əlavə olaraq, mütəmadi olaraq yenilənir.

Müasir informasiya texnologiyalarının gündəlik təcrübələrinə tətbiqi və davamlı tərəqqisi sayının günbəgün artmaqda olan və məlumat verənlərin artmasına səbəb olmuşdur.

İnformasiya mənbələri və nəticədə peşəkar məlumatlar mütəxəssislər üçün daha əlçatan olmuşdur.

Beləliklə, innovativ fəaliyyəti, peşəkar məlumat bazalarını təmin edən bilik mənbələrinə daxil olmaq üçün, istifadəçinin istəyi ilə bir çox məlumat əldə etməyi təmin etmək çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bir qayda olaraq, özləri, xidmətləri, məlumat bazaları istifadəçilərə kommersiya əsasında verilir: Bu halda, çox vaxt ödənilən qiymət - verilənlər bazasına daxil olmaq üçün axtarışa sərf olunan vaxt ödənilir. [8]

4. Patent məlumatları.

Patentlər elmi tədqiqatların və innovasiyaların hazırkı vəziyyəti ilə tanış olmaq üçün bir vasitədir. Bu innovativ məhsulların bazarlarda görünməsindən çox əvvəl daha erkəndir. Patent, məlumat - patent təşkilatları tərəfindən yayımlanan məlumatlar. Nəşrdə açar sözlərin siyahısı, kodlar, ixtiranın təsviri daxil olmaqla patent sənədinə dair məlumatlar, müəlliflərin adları, ərizənin qəbul tarixi, prioritet tarix, sənədin hüquqi statusu haqqında məlumatlar var. İnnovasiya üçün patent məlumatlarından istifadə aşağıdakıları təmin edir:

- öz sahələrində ən yeni texnologiyalardan xəbərdar olmaq;
- gələcək innovativ fəaliyyət üçün fikirlərinizlə silahlanmaq;
- artıq bilinən mövzular üzrə araşdırmalara çox xərcləməyin qarşısını almaq;
- texniki problemlərə hazır həll yollarını tapmaq;
- iş ortaqları tapmaq;
- təchizatçı və material tapmaq;
- boş olmayan bazarları müəyyənləşdirmək;
- patent pozuntusu ilə bağlı potensial problemlərlə üzləşməmək;

- öz ixtiranın məqsədəuyğunluğunu və patent qabiliyyətini qiymətləndirmək.

5. İnternet.

İnternet qlobal bir məlumat bazası kimi vacib məlumat mənbəyidir. İnternet aşağıdakıları təmin edir: elmi, biznes, təhsil və əyləncələr əldə etmək və yaymaq üçün imkanlar, qlobal şəbəkələri birləşdirir, dünyanın demək olar ki, bütün böyük elmi və hökumət təşkilatları, universitetlər və biznes mərkəzləri nəhəng bir depo təşkil edən məlumat agentlikləri və nəşriyyatlar, bütün sahələr üçün məlumatlar, insan bilikləri, virtual kitabxanalar, arxivlər, xəbər lentləri, mətn, qrafik, audio və video məlumatları. [22]

Müasir İnternetin problemlərinə aşağıdakılar daxildir:

- müəllif hüquqlarının pozulması problemləri;
- məlumat axtarışının səmərəliliyi problemləri.

İnternetdə məlumat axtarışı axtarış motorları və qovluqlardan istifadə etməklə aparılır və axtarış açar sözlər ilə aparıldığı şifahi sistem kimi qurulur. İstifadəçi tərəfindən sorğuya daxil edilmiş açar sözlər sorğunun mənasını əks etdirə bilməz. Beləliklə, məlumat tapmaq üçün İnternet resurslarında saytın ünvanını tələb olunan məlumatlardan bilmək olar.

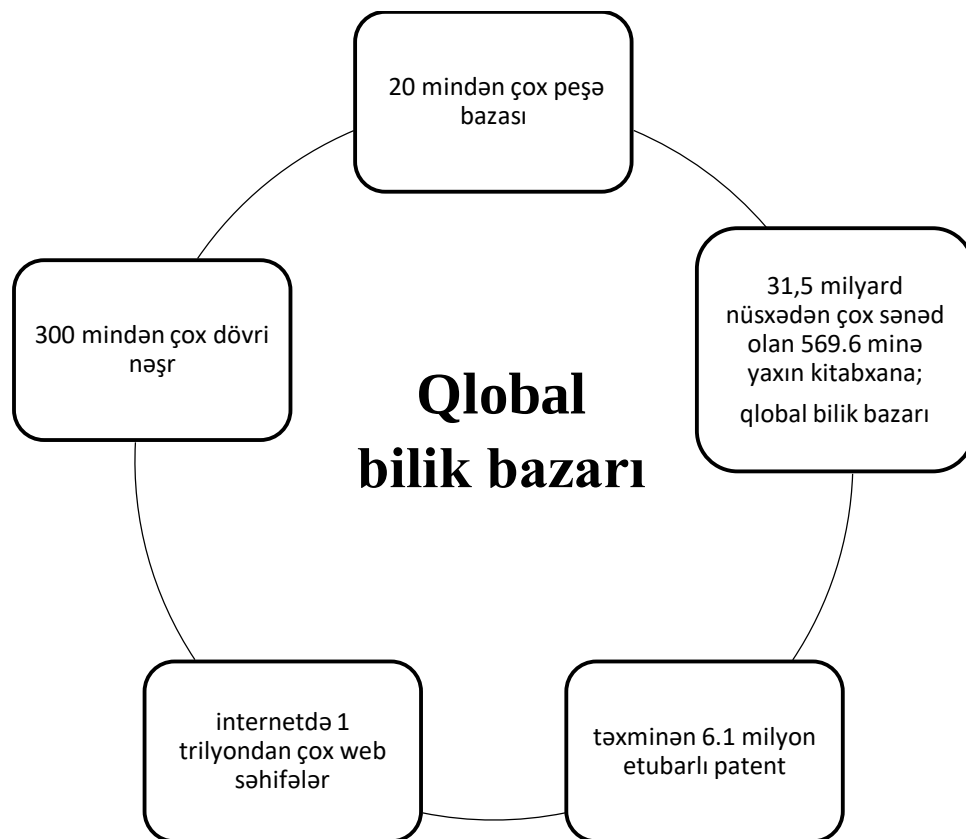
İstənilən məlumat üçün axtarışın effektivliyi iki əsas meyardan asılıdır: axtarışın tamlığı və dəqiqliyi.

Buna görə də, xüsusi məlumat axtarış sistemlərindən və dillərdən istifadə etməklə, peşəkar məlumat bazalarında axtarış vasitələrinin qurulması ilə müqayisədə, İnternet informasiya mənbələrinin tamlığı və dəqiqliyi baxımından birincisindən daha üstündür. Belə ki, İnternetdə aşkarladığı trilyon veb səhifənin Google axtarış motoru cəmi 42 milyard, Yandex isə 4.5 milyard səhifəni işləyir. Beləliklə, Google'un ən yaxşı şəkildə görünməsinin bütövlüyü müvafiq olaraq 4.2% və Yandex'dir - 0.45%. Buna əsaslanaraq belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, axtarış motorlarından istifadə edərək internetdə

məlumatların istifadəsi tələb olunmayan bu cür tapşırıqların - məlumatların dəqiqliyi və tamlığının həlli üçün uyğundur.

Beləliklə, qlobal bilik bazarı bu gün aşağıdakı saylarla qiymətləndirilir:

- 300 mindən çox dövrü nəşr;
- 20 mindən çox peşə bazası;
- 31,5 milyard nüsxədən çox sənəd olan 569.6 minə yaxın kitabxana;
- təxminən 7 milyon etibarlı patent;
- internetdə 1 trilyondan çox web səhifələr.

Bu resursların hamısı istehlakçılara keyfiyyətli, tam, etibarlı və vaxtında məlumat vermək üçün hazırlanmışdır.

Yuxarıda göstərilənlər bu qənaətə gəlməyə imkan verir ki, hazırda dünya informasiya ehtiyatları şirkətlərin innovasiya maraqlarına olan tələbatını tam ödəyir.

Hal-hazırda artan məlumat axını və ona çıxışın baha olması mütəxəssislərin innovativ fəaliyyətində informasiya mənbələrindən səmərəli istifadəsi barədə sual doğurdu. Beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən toplanmış və daim artan bilik həcmi şirkətlərə tələb olunan mövzularda mövcud olan bütün məlumatları əhatə etməyə imkan vermir. Beləliklə, mütəxəssis mövcud məlumat mənbələrindən onun əsas hissəsini, qarşıdan gələn məlumatların dolğunluğu, operativliyi və etibarlılığı, elmi-texniki dəyəri, keyfiyyət göstəriciləri, alınması üçün ayrılmış məbləğə uyğun olaraq seçmək vəzifəsi ilə üzləşdi.

Fəsil 2 Azərbaycanda innovasiyalı inkişaf tələblərinə uyğun informasiya mühitinin formalaşması vəziyyətinin təhlili

2.1. Azərbaycanda innovasiyalı istehsal potensialından istifadənin mövcud informasiya bazası

İnnovasiya fəaliyyətində ən mühüm amillərdən biri də maliyyələşdirmə sistemidir. Bu sistemin olmadığı yerdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafı da olmaz. İnnovasiya fəaliyyətinin unkişafı üçün büdcədənənar maliyyələşdirmə sistemlərinin də təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər görülməsi vacibdir. İndiki mərhələdə maliyyə siyasəti vəsaitlərin məhdud sayda prioritetlərə istiqamətlənməsi və onlardan ciddi nəzarət altında istifadə olunmasına əsaslanmalıdır. Büdcə vəsaitlərindən səmərəli şəkildə istifadə olunmalıdır. Aşağıdakı elementlər maliyyə siyasəti sistemlərinin tərkibinə daxildir:

- innovasiyaların maliyyələşdirilməsi ilə bağlı olan sığorta kompaniyaları və maliyyə-kredit təşkilatları üçün münbit şərait yaradılması;
- innovasiya işləmələrinin maliyyələşməsi üçün ayrılan vəsaitlərin geri qaytarılması üsulundan istifadə olunması;
- vençur investisiyasının inkişafı;
- dövlət müəssisələrinə - elmi-texniki məhsulların satışından əldə olunan qazancın 70%-ə yaxınını elmi-texniki məqsədlər üçün istifadə edilməsi;
- innovasiya layihələrinin, təcrübi-konstruktor, texnoloji və elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsi;
- mülkiyyət sahibi olan təşkilatlara dövlət zəmanəti və kredit verməklə onların dəstəklənməsi;
- intellektual mülkiyyət hüququnun xarici ölkələrdə tanınmasını təmin etmək;
- iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində kiçik innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının xüsusi çəkisini yüksəltmək.

Elmi və texniki sahələrdə innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi və qanunverici sistemlər təşkilatlar üçün qanunverici və normativ-hüquqi aktları nəzərə almalıdır. Aşağıdakılar onlara aid edilir;

- elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsinə istifadə olunan məbləğlərin vergitutmalardan azad edilməsi;
- innovasiya məhsullarının reallaşdırılması və istehsalı üçün vəsaitlərin yaradılması və avadanlıqların modernləşməsi üzrə mənfəətin vergiqoymadan azad olunması;
- elmi təşkilatlar üçün qoyulan əlavə dəyər vergisinə olan güzəştin genişləndirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinə və innovasiyaların inkişafına investisiya vəsaitləri ayırmaq üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- innovasiya fəaliyyəti nəticəsində alınan məhsulların tədarükünə dövlət sifarişlərinin verilməsi;
- Azərbaycanda istehsal edilən innovasiya məhsullarının beynəlxalq bazarlara çıxarmaq üçün bəzi tədbirlərin görülməsi;
- elmi-texniki, innovasiya fəaliyyəti və innovasiya tələbatlarının nəticələri haqqında informasiya toplanması və onların yayılması.

Elmi və texnoloji sahədə maliyyələşdirmə sistemləri iqtisadi həyatda baş vermiş dəyişikliklərə adekvat şəkildə reaksiya göstərməlidir. Səmərəlilik bu zaman yüksək şəkildə təmin olunur. Elmi - texniki siyasət və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması arasında bəzi fərqləndirici xüsusiyyətlər var. Onlardan biri bu məsələlər üçün ayrılmış ehtiyatların həcmidir. Fərz edək ki, fundamental tədqiqatlara sərf olunan xərclər vahidə bərabərdir. O zaman tətbiqi xarakterli tədqiqatlara sərf olunan xərclərin həcmi on dəfə artıq olacaq.

İnnovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcələri, təşkilatların özünə məxsus büdcələri, yerli büdcələr, və büdcədən kənar maliyyə mənbələri hesabına aparılır. Büdcə hesabına maliyyələşdirmə yolu ilə çox yaxşı təyin olunmalıdır. Ayrı-ayrı proqramların və innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi bunlara aiddir. Dövlət ölkədəki innovasiya fəaliyyətinin kədr hazırlığını, innovasiya fəaliyyətində olan infrastruktur elementlərinin yaradılmasını, təşkilatların yarmarkalarda və sərgilərdə iştirakını maliyyələşdirməlidir. Bazar münasibətlərindən yaranan yanaşmalar əsasında innovasiya layihələri maliyyələşdirilməlidir. Birincilik rəqabət qabiliyyətliliyi çox olan innovasiya layihələrinə verilir. Eyni zamanda bu layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsaitlərin geri qaytarılmalıdır.

İnnovasiya layihələri üçün vəsaitin yatırılması olduqca riskli proses sayılır. Risklilik sadəcə mənfi nəticələrin alınması demək deyil. Bu innovasiya proseslərinin hər bir mərhələlərində ola bilər. Buna görə də innovasiya sistemlərinin elementlərindən biri risklərin sığortalanması ilə təşkil olunmalıdır. Bu məsələ iki yolla həll edilə bilər: vençur fondunun yaradılması, sığorta fondunun yaradılması.

Vençur fondları aşağıdakılar hesabına formalaşdırıla bilər: sığorta təşkilatlarının, bankların və digər maliyyə təşkilatlarının ayırdıqları vəsaitlər, innovasiya fəaliyyəti olan təşkilatların vəsaitləri. Vençur fondların ixtisaslaşması innovasiya müəssisələrinin səhmdar kapitalına investisiyanın yatırılması üzrə ola bilər.

Sığorta fondları isə innovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi yolunda investisiya qoyuluşlarındakı risklərin təsirinin azaltmaq üçün yaradılmalıdır. Məhsulların maya dəyərinə verilən vəsaitlər hesabına sığorta fondlarının maliyyə vəsaitləri formalaşdırıla bilər. Sığorta fonduna ayırmaların limiti İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlar üçün yüksək normalarla təyin edilə bilər.

Azərbaycanda kədr hazırlığına, tətbiqi və fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsinə, müasir elmi mühitin inkişafına və formalışdırılmasına görə dövlət

böyük məsuliyyət daşıyır. İnnovasiya proseslərinə investisiya yatırılması üçün hüquqi əsaslarla bəzi güzəştlərin olmaması Azərbaycandakı vəziyyəti bir qədər qəlizləşdirir.

Keçən əsrin 70-ci illərindən etibarən inkişaf etmiş ölkələrdə elmin iqtisadiyyatın inkişafında elmin verdiyi töhfələri qiymətləndirməyə böyük diqqətlə yanaşırlar. Bununla əlaqədar olaraq, iqtisadi inkişafda elm və texnikanın rolunun artırılması üçün müxtəlif ölkələrdə özlərinin milli innovasiya sistemləri yaradılmışdır. Bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan MİS daima təkmilləşdirilir və mövcud olan reallıqlarla uyğunlaşdırılır. Bu vəziyyətdə əldə edilən yeniliklər bazarın ayrılmaz hissəsi və xüsusi istehlakçılara, qiymətə sahib intellektual məhsullar bazarı kimi qəbul edilir. ABŞ, Kanada və Avstraliyanın təcrübəsindən də görünür ki, ETTKİ-nin dəyərinin endiyi zaman müəssisələrin xərclərinin həcmi artır. İnnovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi üçün ETTKİ-nin yerinə yetirilməsinə sərf edilən vəsaitlər bir neçə ilə vergi deklarasiyalarında öz əksini tapa bilər. Bunun kimi mexanizmlərdən ayrı-ayrı vaxtlarda və ayrı-ayrı səmərəliliklə Belçikada, Fransada İspaniyada, Portuqaliyada istifadə olunmuşdur. Bu ölkələrdə investisiya resurslarının yeni texnologiyalarda tətbiqi üçün heç bir şərt yoxdur. Bu sistemdən istifadə məhdudlu şəkildə olmalıdır. Həm də bu mexanizmin əlavə olaraq hüquqi, iqtisadi, təşkilatı və digər tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac duyulur. Məsələn, ETTKİ-nin maliyyələşdirilməsinə, yeni texnologiyanın tətbiqinə yönəldilən mənfəətin vergidən azad edilməsi lazımdır. Həmçinin dövlət sektorunda olan texnologiyaların özəl sektora verilməsində də bir sıra qaydalar olmalıdır.

Qeyri-dövlət vəsaitlərinin cəlb olunması üçün innovasiya risklərinin sığortalanması yeni stimula ola bilər.

Hal-hazırkı iqtisadi şəraitdə Azərbaycanda bankların, fiziki şəxslərin, şirkətlərin vəsaitləri innovasiya proseslərində iştirak etmirlər. İnvestisiya dövlət xətti ilə belə innovasiya proseslərinə yatırılmaz. Bunların hamısı innovasiya fəaliyyətinə büdcədən kənar hüquqi bazanın yaradılmasının vacibliyibini göstərir. Belə ki, innovasiya

proseslərinin fəallaşdırılma istiqamətindəki işlər şərti olaraq iki hissəyə bölünür. Birinci hissə əsaslı dəyişikliklərə yol açan tədbirlər kompleksinin işlənməsi aiddir. Bunlara isə elmi tədqiqatların reallaşdırılmasında investisiya axınını sürətləndirəcək tədbirlər daxildir.

İkinciyə innovasiya fəaliyyətinin inkişafının əsasını təşkil edən iqtisadi, hüquqi, təşkilatı və s. tədbirlər kompleksi daxildir.

Innovasiya proseslərini fəallaşdırmaq radikal və qeyri-ənənəvi stimullaşdırıcı tədbirləri reallaşdırmadan mümkün deyildir. Məhz buna görə də əsas problem sayılan innovasiya proseslərinin həyata keçirilməsində gizli iqtisadiyyat kapitalını, leqallaşdırmaq lazım olacaqdır.

Yeni texnologiyalarda ETTKİ-nin yerinə yetirilməsi zamanı sərf olunan vəsaitlərin vergi deklarasiyalarına daxil olmamasına imkan verən uyğun qərarın qəbul edilməsi vacibdir. Bu isə investisiya həcmindən asılıdır. Innovasiya proseslərinə qeyri-dövlət vəsaitlərinin yönəldilməsini sürətləndirmək üçün tədbirlər görülməlidir. Dövlətin dəstəklədiyi elmi məhsullar istehsalı qeyri-dövlət vəsaitlərinin iştirakında da ola bilər. Tədqiqatlardan görünür ki, qeyri-dövlət strukturlarının investisiya qoyuluşlarında iştirak etməmə səbəbləri aşağıdakılardır:

- kapital qoyuluşunun risksiz və daha sərfəli istiqamətlərinin mövcudluğu;
- vergi sistemləri yaxşı inkişaf etmədiyinə görə gəlirlərin vergi deklarasiyalarından yayındırılma hallarının mümkünlüyü;
- innovasiya fəaliyyətinə qoyulmuş vəsaitlərin geri qaytarılması üçün xeyli vaxt tələb etməsi və ya ümumiyyətlə vəsaitlərin itirilməsinin mümkünlüyü;
- innovasiya proseslərində investisiya qoyuluşunda təminat-hüquqi güzəştlərin, tətbiq edilməməsi.

Yuxarıda sadalanan səbəblərin aradan götürülməsi üçün bəzi tədbirlərin görülməsi vacibdir. Həmçinin innovasiya proseslərində hüquqi aktların qəbulu investisiya qoyuluşunu stimullaşdırılmaq üçün əhəmiyyətliyədir. Yuxarıda verilən tədbirlərin həyata keçməsi Azərbaycanda ixtiraların və elmi-tədqiqatların istehsalatda tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsinə və innovativ iqtisadi inkişafda innovasiya strategiyasının işlənilməsinə reallaşdırılmasına şərait yaradacaqdır.

2.2. Milli innovasiya sisteminin və onun informasiya bazasının formalaşması proseslərinin təhlili

Qloballaşmanın intensivləşdiyi və təsirinin bir çox istiqamətlərdə artdığı bir dövrdə yeniliklərin yaradılması, yayılması və istifadəsi prosesləri bir-birinə ziddir. Bu vəziyyətdə məqsəd, milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərindən faydalanmaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşmanın intensivləşdiyi dövrdə də innovasiya proseslərinin milli inkişaf prioritetləri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Milli elmi-texniki potensial hər hansı bir dövlətin tədqiqat, inkişaf və texnoloji yeniliklərinin həyata keçirilməsi, hətta elm və onun sahələrində milli və beynəlxalq problemlərin öyrənilməsi üçün təşkil edilmiş bir sıra mənbələrdən ibarətdir.

Milli elmi-texniki potensial anlayışını qloballaşmanın tələbləri baxımından təkrar nəzərdən keçirmək lazım gəlir. Bəzi mənbələrdə milli elmi-texniki potensial anlayışına dair müxtəlif yanaşmalar kifayət qədər geniş surətdə müqayisə edilir. Həmin araşdırmaların üzərində dayanmadan qeyd edək ki, hazırda bu baxımdan YUNESKO-nun tövsiyə etdiyi yanaşmanın tərəfdarları heç də az deyildir. Milli elmi-texniki potensial anlayışına münasibətdə YUNESKO aşağıdakı yanaşmanı tövsiyə edir. Milli elmi-texniki potensial müəyyən bir dövlətin tədqiqatlarının, işləmələrinin və texnoloji yeniliklərinin yerinə yetirilməsi üçün, hətta elmə və onun sahələrinə daxil olan milli və beynəlmiləl problemlərin öyrənilməsi üçün təşkil olunan resurslardan ibarətdir. [1]

Deyə biləri ki, qlobal innovasiya sistemləri ilə milli innovasiya sistemləri bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Bu səbəblərə görə əksər inkişaf etmiş ölkələr özlərinin milli innovasiya sistemini (MİS) formalaşdırırlar. İnnovasiya cəhətindən inkişaf etmiş hər bir dövlət bu sistemi zəruri olaraq formalaşdırmalıdır.

İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr öz milli innovasiya sistemlərini yaratmış və onun inkişafı üçün daima çalışmışlar. Hətta qeyri-dövlət qurumları belə sistemin yaradılması və onun inkişafı üçün bir sıra işlər görürlər. Milli innovasiya sistemlərinin fəaliyyəti innovasiyaların yaradılmasını həyata keçirilməsi və dəstəklənməsinə yönəlir. Dövlət, biznes və təhsil müəssisələri MİS-in struktur elementləri rolundadırlar. Milli innovasiya sistemlərinə həm dövlət, həm də qeyri-dövlət qurumları aiddir. Dövlət qurumlarına təhsil sistemi, dövlətin elmi mərkəzləri, innovasiya idarəetmə qurumları, innovasiya mühitini formalaşdıran sistemlər (qanun, norma, qayda, standartlar), innovasiyaların büdcədən maliyyələşdirilməsi və s. nümunə göstərmək olar. Qeyri-dövlət sistemlərinə isə TMK elmi mərkəzləri, elm tutumlu şirkətlər, konsaltinq kompaniyalar və müstəqil ekspertiza innovasiyaların xüsusi maliyyələşdirmə sistemi və s. göstərilir. İqtisadi artım edən, əhalinin rifahını yüksəldən sistemlər yaratmaq MİS-in əsas məqsədləridir.

İnnovasiya sistemlərində milli termininin istifadə olunması, bu sistemin dövlətin real sərhədləri daxilində olduğunu nəzərdə tutur. İnnovasiyalara əsaslanan dövlət siyasəti məhz milli səviyyələrdə həyata keçirilir. [2]

Müasir dövrdə milli iqtisadiyyatın innovativ inkişafı üçün MİS əsasdır.

MİS-in ideyalardan texnologiyaya qədər olan mərhələlərdə işləyə bilməsi üçün onu yaradan bloklar, əlbəttə ki, bir-birinə bağlı olmalıdır. Bu bloklara aşağıdakılar daxildir.

- bilik yaradan (yaradıcı) blok;
- texnologiya ötürmə bloku;

- istehsal bloku;
- personal (təlim) bloku;
- maliyyə təhlükəsizliyi bloku.

MIS funksional, sektoral və regional alt sistemlərdən ibarət olmalıdır. Hər bir ölkədə bu alt sistemlərin detallandırılması aşağıdakı komponentlərlə təmsil olunmalıdır:

- funksional alt sistem;
- istehsal və qeyri-istehsal sahələri;
- iqtisadi fəaliyyət sahələri.

MİS-in formalaşması müxtəlif funksiyaları yerinə yetirən funksional, sektoral və regional alt sistemlərin birlikdə inkişafını nəzərdə tutur. Funksional alt sistemin əsas komponenti tənzimləyici elementlərdir.

Azərbaycanda MİS-in formalaşmasında dövlətin böyük rolu var. MİS-in fəaliyyətini maliyyələşdirən əsas mənbə dövlət büdcəsidir. Dövlətin dəstəyi emal sənayesindəki texnoloji fəaliyyətə aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

- dövlət investisiyasının yeni texnoloji müəssisələrin inkişafına yönəldilməsi;
- vergi güzəştləri;
- amortizasiya siyasətinin tətbiqi proqramı.

MİS-in inkişafı dövlət səviyyəsində nəzərdə tutur: milli iqtisadiyyatın innovativ inkişaf etdirilməsini, innovasiya prioritetlərinin, hüquqi bazanın, resurs ehtiyatının formalaşdırılmasına və s.

MİS-in inkişaf strategiyası normativ-hüquqi təminat, bir-biri ilə əlaqəli dövlət tənzimlənməsi, sənaye potensialı, əmək bazarı, daxili əmtəə bazarı, tarixi ənənələr və xüsusiyyətlər ilə müəyyənləşdirilir.[3]

Dövlətin və bəzi bölmələrin innovasiyalı inkişaf layihələrini və elmi - tədqiqatları maliyyələşdirilməsi MİS-in əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biridir. Ölkəmizdə MİS-in çatışmayan cəhətlərini aradan götürmək üçün bəzi tədbirlər görülür. Bunun üçün ölkədə elmin praktiki bazasını əsaslı şəkildə təkmilləşdirmək lazımdır. MİS elmlə istehsalın vəhdətini təmin etməlidir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının(AMEA) Elmi Innovasiyalar Mərkəzində Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin formalaşması və inkişafı proqramı layihəsi hazırlanmışdır. Bir çox müddəalar bu layihədə öz əksini tapıb. [1]

Bu layihədə:

- proqramın məqsədi, vəzifələri haqqında məlumat
- giriş;
- innovasiya inkişafının dünya və yerli meyilləri;
- innovasiya infrastrukturunun formalaşması;
- innovasiya fəaliyyəti üçün institusional-hüquqi mühitin yaradılması;
- kiçik və orta innovasiya sahibkarlığının inkişafı;
- elmi potensialın inkişafı;
- proqram üçün elmi və informasiya təminatı;
- kiçik və orta innovasiya sahibkarlığının inkişafı;
- innovasiya fəaliyyəti üçün kadr hazırlığı;
- maliyyə infrastrukturunun inkişafı;
- proqramın maliyyələşdirilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin idarəetmə strukturu;
- intellektual mülkiyyətin idarə edilməsi və təhlükəsizliyi;

- yeni texnoloji layihələr əsasında iqtisadiyyatın inkişafı;

MİS-in formalaşmasında əsas rol emal sənayesinin və maddi istehsalın innovasiyalı inkişafının təminatının vəziyyətidir. Hal-hazırda bunun üçün görülən tədbirlər intensiv şəkildə həyata keçirilib və keçirilməkdədir. Sənayedə olan fərqli sahələrin innovativ inkişafı prioritetləri Prezidentin 2014-cü ildə Azərbaycanda elan edilən Sənaye ili haqqında olan Sərəncamında göstərilmişdir.

Hazırda sənayenin innovasiyalar əsasında inkişafını təmin edən imkanların formalaşdırılması və innovasiya fəaliyyətinin real nəticələrinin əldə edilməsi MİS-i səciyyələndirən mühüm amildir. Azərbaycanda MİS-i xarakterizə edən göstəricilər arasına innovasiya fəaliyyətinin nəticələri də daxildir. Aşağıdakı göstəricilərin istifadəsi tövsiyə edilir:

- innovasiya proseslərinin iştirakçıları üzrə nisbi və mütləq göstəricilər (xüsusi çəki, say və s.);
- innovasiya fəaliyyətinin real nəticələri (yeni məhsullar, patentlər, elmi əsərlər, yeni texnologiyalar və s.);
- maddi resurslar və üzrə mütləq və nisbi göstəricilər (struktur, miqdar və s.);
- maliyyə resursları göstəricilər (dövrilik, məbləğ və s.).

Elm və elmi innovasiyaların maliyyələşdirilməsində dövlət büdcəsindən ayrılan məbləğ, son illərdə dəfələrlə artıb. Dövlətin elmin inkişafındakı xərclərinin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərində olan payı: 2005-ci ildə 1,31%, 2010-cu ildə 0,81%, 2014-cü ildə 0,73%, 2017-ci ildə isə 0,75% olmuşdur.

Elmə çəkilən xərclərdə maliyyələşmə mənbələrini daxili və xarici olmaqla fərqləndirirlər. Azərbaycanda daxili mənbələr üstünlük təşkil edir. 2005-2016-cı illər ərzində elmi-tədqiqatlara çəkilən daxili xərclərin üçdə ikisi dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilir.

2005-2017-ci illər ərzində işləmələrə və tədqiqata sərf olunan daxili xərclərin maliyyələşdirilmə prosesində dövlət büdcəsinin xüsusi çəkisi 77,55%-dən 67,24%-ə enmişdir. Bu, işləmələr və tədqiqatın payının artmasının nəticəsində olur. İşləmələrə və tədqiqata çəkilən daxili xərclərdə pay 13,41%-dən 21,42%-ə artmışdır. Qurumların öz vəsaitləri hesabına payı isə 5,31%-dən 10,62%-ə qədər artmışdır.

Cədvəl 2. Azərbaycanda işləmələrə və tədqiqata çəkilən daxili xərclərinin maliyyə mənbələri üzrə faizlə bölgüsü

	2005	2010	2014	2015	2016	2017
Tədqiqat və işləmələrə çəkilən daxili xərclər	100,00	100,00	100,00	100,0	100,0	100,0
Dövlət büdcəsinin vəsaiti	77,51	88,91	69,0	65,8	68,5	67,27
Büdcədən kənar vəsait	1,32	1,92	0,56	0,38	0,45	0,73
Öz vəsaiti	5,31	6,65	4,51	5,84	8,63	10,68
Sifarişçinin ödədiyi vəsait	13,44	2,34	25,24	27,72	21,12	21,43
Ali təhsil müəssisələrini saxlamağa büdcə təxsisatları	-	0,34	0,62	0,47	1,47	-
Xarici mənbələrin vəsaiti	2,5	-	0,2	-	-	0,1

Müəllif tərəfindən hesablanmışdır. Mənbə: Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət.

Milli miqyasda innovasiyalı inkişafın formalaşmasının səmərəliliyi elmi-tədqiqat və işləmələrini reallaşdıran işçilərin kateqoriyaları üzrə əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Tədqiqatçıların xüsusi çəkisi, köməkçi heyət və texniklərə olan nisbəti elmi-tədqiqatların səmərəliliyinə birbaşa təsir edir.

Cədvəl 3. Azərbaycan da elmi-tədqiqat və işləmələri həyata keçirən heyətin işçi kateqoriyaları üzrə strukturunun dinamikası

	Elmi işçi kateqoriyaları faiz üzrə			
	tədqiqatçılar	texniklər	köməkçi heyət	digər işçilər
2005	63,92	10,0	17,0	9,11
2010	61,11	10,13	19,74	8,62
2014	70,06	8,37	10,74	11,01
2015	69,92	8,14	11,12	10,83
2016	69,01	9,07	11,45	10,6
2017	71,63	9,25	10,98	8,34

Mənbə: Azərbaycan da təhsil, elm və mədəniyyət. Statistik məcmuə.

Azərbaycan da 2005-2017-ci illərdə ilin sonuna olan məlumatlar əsasında elmi-tədqiqat və işləmələri həyata keçirən təşkilatların növləri üzrə müəyyənləşdirilmiş struktur da təşkilatların xüsusi çəkisi azalmışdır. Təşkilatların payı 85,9% -dən 55,1%-ə düşmüşdür. Elmi araşdırmaların əksər hissəsi inkişaf etmiş ölkələrdə universitetlərdə həyata keçirilir. Azərbaycan da elmi-tədqiqat və işləmələri reallaşdıran təşkilatların strukturunda ali təhsil müəssisələrinin xüsusi çəkisinin 2005-2017-ci illərdə 6,5%-dən 36,6%-ə qədər artmışdır.

Cədvəl 4. Azərbaycan da elmi-tədqiqat və işləmələri reallaşdıran təşkilatların növləri üzrə struktur dinamikası

	Elmi - tədqiqatların aparıldığı təşkilatların faiz üzrə növləri			
	elmi-tədqiqat təşkilatları	konstruktor təşkilatları	Ali təhsil müəssisələri	digər təşkilatlar
2005	85,92	2,2	6,4	5,4
2010	81,81	1,2	10,6	6,5
2014	74,4	0,8	16,2	8,6
2015	73,1	0,1	22,3	4,4
2016	53,9	0,1	41,0	5,0
2017	55,2	0,1	36,7	8,0

Mənbə: Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət. Statistik məcmuə.

Araşdırmalardan görünür ki, bu məlumatlar bəzi amillərin təsiri vasitəsilə formalaşmışdır. Ali təhsil müəssisələrinin maliyyə vəziyyəti, universitetlərə işləmələr və elmi-tədqiqatlar üçün sifarişlərin verilməsi bu amillərə aiddir.

Milli innovasiya sistemləri aşağıdakı şərtlər daxilində daha səmərəli fəaliyyət göstərə bilər:

- innovasiya infrastrukturunun inkişafı;
- texnoloji və intellektual potensialın mövcudluğu;
- MİS-ə artan tələbin mövcudluğu;
- innovasiyanın əhatə dairəsinin genişlənməsi;

- innovasiya fəallığının artması.

2012-ci ilin mayın 30-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Elmi Innovasiyalar Mərkəzində Azərbaycanda innovasiya infrastrukturunun yaradılması və inkişaf etdirilməsi: müasir vəziyyət və beynəlxalq təcrübə forum keçirilmişdir.

MİS-in formalaşmasında və innovasiyalı inkişafın artırılmasında hökumətin qərarları mühüm rol oynayır. 2009-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafı üzrə milli strategiyanın reallaşması ilə bağlı dövlət proqramının icrası vasitəsilə ölkənin innovasiya fəallığı xeyli yüksəlmişdir. Bundan əlavə innovasiya infrastrukturunun inkişafı da dəstəklənmişdir. Bunlar da Azərbaycanda MİS-in formalaşması və həyata keçməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

Azərbaycanda inkişaf edən milli iqtisadiyyatın innovasiya perspektivlərini müəyyənləşdirmək üçün lazımlı addımlar atılır. Azərbaycan 2020-ci ilə aid olan Gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası buna nümunədir.

Gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyasında müasir dövrün innovasiyalı inkişafı böyük əhəmiyyət daşıyır. İnkişaf dövründə innovasiya fəaliyyəti keyfiyyətcə genişlənir. Bu isə bütün dünyada innovativ yeniliklərin yaradılması, onların yayılması və tətbiqi proseslərini olduqca sürətləndirir. Bu da qloballaşmanın müsbət yüklü effekti adlanır. Və daha çox ölkələrin idarəetmədə olan yeni metodlardan, innovasiya sahəsindəki nailiyyətlərdən yararlanmasına şərait yaradır. Hətta proqnozlara görə, bu amilin təsiri nəticəsində gələcək iqtisadiyyatda böyük artım baş verəcəkdir.

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafı innovasiyalı inkişaf vəziyyəti ilə əlaqədardır. Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi proqramında yüksək texnologiyalarda elmi-texniki potensialın gücləndirilməsi, nano, nüvə və kosmik texnologiyaların, informasiya cəmiyyətində olan tələblərə uyğun yeni texnologiyaların və biliklərin yaradılması, onların yayılması, biotexnologiyaların inkişafı üçün elmi tədqiqatların təkmilləşdirilməsi, yüksək texnologiyaların tələblərinə cavab verən ixtisaslı kadrların hazırlanması, start-up

layihələrinin dəstəklənməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin Dövlət Proqramında MİS-in formalaşması və onun inkişafı üçün texnoloji istehsalın gücləndirilməsi, texnologiyaların inkişafı üçün tədqiqatların genişləndirilməsi, yeni bilik və texnologiyaların yaradılması və onların yayılması zəruridir.

Lakin Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiya amilindən o qədər də arzu edilən səviyyədə istifadə olunmur. Buna görə də MİS-in formalaşmasının miqyasını və inkişaf tempini qənaətbəxş saymaq olmaz. Tədqiqatçılar MİS-in formalaşmasını sürətləndirmək üçün bir çox məsələləri ön plana çəkirlər. Bu məsələdə ortaya çıxan problemlərə innovasiya proseslərində innovasiya obyektləri ilə subyektləri arasındakı fəaliyyəti əlaqələndirməsi, onların vahid bir məqsədə yönəldilməsi, komitələrin, nazirliklərin, müəssisə və təşkilatların innovasiya fəallığının sürətləndirilməsi, kiçik innovasiya bizneslərinin inkişafının dəstəklənməsi və s. daxildir.

Azərbaycanda milli innovasiya sistemlərinin formalaşmasında aparılan təhlillərdən belə nəticəyə gəlmək olar. MİS-in formalaşmasının sürətləndirilməsi üçün görülən tədbirlər olduqca səmərəlidir və onları davam etdirmək lazımdır.

MİS-in fəaliyyətinin maliyyələşdirən əsas mənbə Azərbaycanda dövlət büdcəsidir. Başqa mənbələr də, bu istiqamətdə çalışır. Ölkədəki tədqiqat və işləmələrdə olan köməkçilər və texniki işçilərin çəkirlərinin aşağı düşməsi müşahidə olunur. Bu məsələni hərtərəfli təhlil etmək mümkün deyil, bu köməkçi və texniki işçilərin komplektləşdirilməməsi, MİS və istehsal arasında olan əlaqələrin zəif olmasıdır.

MİS-in səmərəliliyi innovasiya infrastrukturunun inkişafı, texnoloji və intellektual potensialın inkişafı, innovasiya sənayesinin inkişafı və onun inkişaf sahəsinin genişləndirilməsi ilə artırılır.

MİS-in inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı məsələlərin həllinə baxılır:

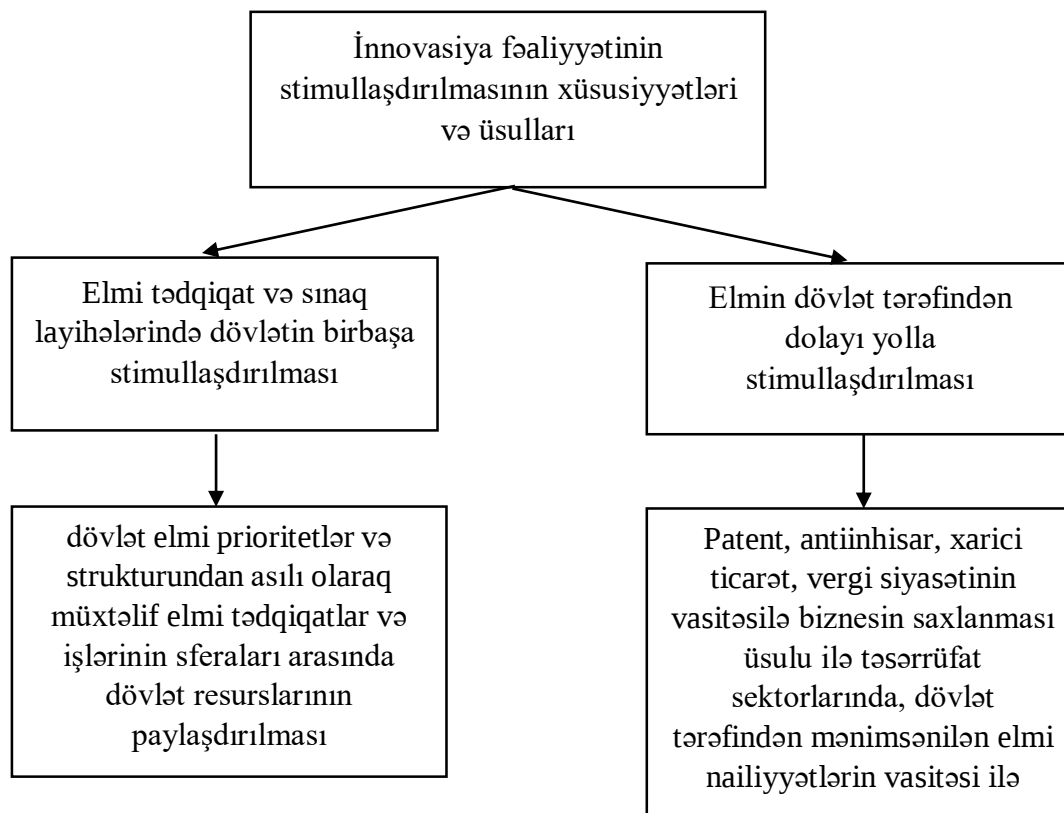
- İnnovasiya prosesində fəaliyyət göstərən alt hissələrin qarşılıqlı işini koordinasiya etmək;
- MİS-in tərkib hissələrinin innovasiya fəaliyyətlərini artırmaq;
- Mövcud elmi potensialdan səmərəli şəkildə istifadə etmək;
- Biznes sahəsində aktivliyinin artırmaq üçün bəzi stimullaşdırıcı tədbirlər görmək;
- Sənaye sektoru və tədqiqat institutlarının əlaqələrini artırmaq üçün internet saytları yaratmaq;
- Tədqiqatlarda mövzuların seçimində sənaye sektorundan məsləhətlər almaq;
- İnnovasiya biznesinin inkişafı üçün şərait yaratmaq;
- İnnovasiyaların yaradılması ilə bağlı potensialı təkmilləşdirmək;
- Bu sektorda fəaliyyət göstərən işçilərin peşəkarlığının gücləndirilməsi.

Fəsil 3. İnnovasiyalı istehsal proseslərinin informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

3.1. İnnovasiyalı istehsalın idarə edilməsinin informasiya bazasının formalaşdırılması prioritetləri

İnnovasiya və innovasiya prosesləri sürətlə inkişaf edir. Bu ortaya çıxan iqtisadi problemləri həll etməyə çalışır. İnnovasiya fəaliyyətinin bütün növlərini informasiya təminatını tələb edir. İnnovasiya və innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqəli müəssisələrin, təşkilatların və mütəxəssislərin nizamlanmış informasiyaya ehtiyacı var. Bu informasiyalara isə elm və texnikanın bütün sahələrində yeniliklər haqqında, innovasiyalar haqqında texniki-iqtisadi, kommersiya, statistik xüsusiyyətləri kimi məlumatlar daxildir. Bölgənin innovasiya fəaliyyətinin daha səmərəli informasiya ilə təmin olunması üçün informasiya ehtiyatlarının birləşmiş şəkildə istifadə olunmalıdır.

Şəkil 3. İnnovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının xüsusiyyətləri və üsulları

Bazar iqtisadiyyatında informasiya təminatının olmağı mütləqdir. İnformasiyanı tam və keyfiyyətli əldə etmək və böyük həcmli verilənləri sürətli emal etmək müəssisələrin rəqabəti qazanmasına gətirib çıxarır. Bundan əlavə, innovasiya fəaliyyətinin idarəetmə sisteminin səmərəliliyinin artırılmasındakı ən mühüm rol innovasiya proseslərinin informasiya təminatı infrastrukturunun inkişafıdır. Innovasiya fəaliyyətinin innovasiya proseslərinin təsnifləşdirilməsi məsələlərinə də böyük təsiri var. Innovasiya proseslərinin informasiya bazası sosial, ekoloji, iqtisadi və texnoloji ekoloji məsələlərdən asılıdır. Bu məsələlərə aşağıdakıları göstərmək olar:

- daxili və xarici bazarlardakı innovativ məhsulların böyük rəqabət qabiliyyətinə nail olmaq;
- verilmiş yenilikçi məhsulların köməyi ilə lazımi idxal nisbətlərinin verilməsi;
- ixracatın ümumi həcmində keyfiyyətli məhsul idxalının böyük payına nail olmaq;
- innovativ məhsul və texnologiyaların yenilənməsinin məqsədli şəkildə təmin edilməsi;
- istehsalda olan yüksək texnoloji səviyyəyə nail olmaq;
- iqtisadi və ekoloji baxımdan bütün mənbələrdən optimal istifadə edilməsi;
- innovativ məhsullar yaradılarkən iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması.

Innovasiya proseslərinin informasiya bazası innovasiya siyasətinin istiqamətləri vasitəsilə müəyyən edilir. Innovasiya siyasəti həm federal səviyyədə, həm regional səviyyədə, həm də müəssisə subyektləri səviyyəsində çoxşaxəli ixtisaslaşdırılmış informasiya dəstəyinə malik olmalıdır. İqtisadiyyatın bazar mexanizmlərinə keçməsi ilə onun rolu daha da artır.

Innovasiya siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri elmi-texniki inkişaf prioritetlərinin seçilməsidir. Buna görə də informasiya təminatının əsas məqsədi aşağıdakılardır: elm və texnikanın inkişafında regionların, müəssisələrin

qiymətləndirilməsi; innovasiyaların tiplərinin aşkarlanması; ölkədə olan innovasiya fəallığının vəziyyətinin müəyyənləşdirilməsi və s. Bu, innovasiyaların yenilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsində kömək olacaqdır.

Texnoloji mübadilənin informasiya təminatı informasiya proseslərinin informasiya dəstəyinin müstəqil istiqaməti kimi seçilməlidir. Texnoloji mübadilə idarəetməsi təkcə innovasiya siyasətinin obyektı kimi yox, həm də xarici iqtisadi fəaliyyətin bir sahəsi kimidir. Onun innovasiya sahəsində səmərəliliyini artıran amil kimi rolu çox böyükdür. Dünyada innovasiyanın stimullaşdırılmasına yönəlmiş xüsusi tədbirlər əsasən kiçik şirkətlərdə innovasiyanın dəstəklənməsinə yönəldilmişdir. Buna görə kiçik müəssisələrdə innovativ proseslərin informasiya bazası, innovativ biznesin təşkilatı formaları, o cümlədən səmərəliliyi amilləri çox vacib məsələlərdəndir.

İnteqrasiya proseslərinin inkişafı və elmi tədqiqat və inkişaf üçün ayrılmış mənbələrin sürətlə artması ilə elmin statistikasını, elmi və texniki yeniliklərini standartlaşdırmağa ehtiyac yaranır. Mövcud vəziyyətdə innovasiya statistikasının formalaşma məsələsi vacib olur. İnnovasiya statistikasının obyektı yeniliklərin, habelə innovasiya infrastrukturunun yaradılması və tətbiqi prosesi ilə əlaqəli fəaliyyət növləridir. Sənayedə, bölgədə və müəssisədə innovasiyanın formalaşması və inkişafının səmərəli idarə olunması üçün lazım olan informasiya təminatı sistemi innovasiya statistikasına əsaslanmalıdır.

Elm və texnologiyanın milli statistikasının metodologiyasında və praktikasında beynəlxalq standartlarda olan fərqlərin aradan qaldırılması, ölkənin elmi və innovativ potensialının mövcud vəziyyətini əks etdirməyə və bununla da elm və texnologiya və innovasiya sahələrində investisiya və əməkdaşlıq üçün zəruri olan informasiya bazasını yaratmağa imkan verir.

Təkmilləşmə mərhələsində olan innovasiya statistikasını innovasiyaların sahələri, istiqamətləri və növlərinin istifadəsi ilə məşğul olur. Beləliklə, ölkədə innovasiya

proseslərinin informasiya təminatı ölkə statistikasının istiqamətlərinə uyğun olmalıdır. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- ölkə statistikasının iqtisadiyyatda baş verən dəyişikliklərə uyğun olması;
- hesabat, inkişaf formaları və statistik göstəricilərin nəzərdən keçirilməsinin mərhələ və istiqamətlərinin əsaslandırılması;
- dövlət orqanlarına verilən statistik informasiyanı müasir informasiya sistemlərinin köməyi ilə vaxtında təmin etmək;
- informasiyanın keyfiyyətə yaxşılaşdırılması;
- bütün kateqoriyalardan olan istifadəçilərin statistik informasiya ilə səmərəli təmin olunması;
- regional səviyyənin rolunun innovasiyalar statistikasının formalaşması zamanı artırılması.

İnformasiya təminatının problemləri ümumi xarakter daşıyır. Bu problemlər statistikanın bütün sahələrində tətbiq edilə bilərlər. İnnovasiyalar və innovasiya fəaliyyəti statistikasının öz spesifik xüsusiyyətləri də var. Bunlara xidmət sahələrində innovasiya proseslərinin, texnoloji innovasiyaların, iqtisadiyyatın başqa sahələrinin informasiya təminatı problemi daxildir. Problemin tədqiqi təşkilat, region və müəssisələrin innovasiya proseslərində iştirakı dərəcəsini təyin etməyə imkan verir. Həmçinin həyata keçirilən innovasiyaların miqdar və keyfiyyət xarakteristikaları əldə etməyə, innovasiya fəaliyyətinin nəticələrini dəyərləndirməyə də icazə verir. İnnovasiya proseslərinin geniş şəkildə tədqiqi innovasiya proseslərinin təşkilati formalarının təhlilinə imkan verir. Bu, bazar dəyişiklikləri zamanı onların artımı və müxtəlifliyi ilə şərtlənir. Belə təşkilati dəyişikliklər olduqca əhəmiyyətlidir.

İnnovasiya fəaliyyətinin marağa səbəb olacaq informasiya təminatları aşağıdakılardır:

- xidmət sahəsinin innovasiya fəaliyyəti;
- regional və sahə elmi təşkilatların, sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyəti;
- innovasiya fəaliyyətinin infrastrukturuları;
- innovasiya və innovasiya fəaliyyətinin inkişafında administratorlarının fəaliyyəti;
- innovasiya fəaliyyətinin yeni təşkilati formaları.

Regionlarda regional informasiya təminatı mərkəzləri (RİM) yaradılır. Belə mərkəzlər verilənlərin toplanması, sistemləşdirilməsi, daxil edilməsi, saxlanması ilə məşğul olmalıdırlar.

RİM yaranması üçün verilənlər bazası şəbəkəsi olmalıdır və onun aşağıdakı imkanları var:

- sənaye müəssisələrinin informasiya tələbatının proqnozlaşdırılması və aşkarlanması üzrə tədqiqatların təşkili;
- avtomatlaşdırılmış sistemlərdə olan informasiya ehtiyatlarının qeydiyyatının, sertifikatlaşdırılmasının, uçotunun və reklamının təşkili;
- ünvan-məlumat xidmətlərinin region və ölkələrin verilənlər bazaları üzrə yaradılması;
- avtomatlaşdırılmış sistemlərdə olan verilənlər bazalarının integrasiya üsullarının işlənməsi;
- inkişaf etmiş informasiya texnologiyalarını yaymaq.

RİM-in yaradılması müəssisələrlə onun arasında elmi-texniki kooperasiyaya əsaslanmış əlaqələr yaranmasını və inkişafını tələb edir. Region müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin informasiya bazasının yaradılması aşağıdakılara kömək edir:

- maddi istehsal sahələrinin struktur dəyişikliklərinin təmin olunmasına;
- innovasiya fəaliyyətinin sürətlənməsinin, elmi tədqiqatların və istehsalın texnoloji hazırlığı səviyyəsinin yüksəldilməsinə;

- xarici nailiyyətlərin və elmi-texniki yeniliklərin geniş şəkildə tətbiqinə görə xalq təsərrüfatı təyinatlı texnika obyektlərinin istehsalının intensivləşdirilməsi və nomenklaturasının təkmilləşdirilməsi;

- sahələrarası, regionlararası və sahədaxili əlaqələrin genişləndirilməsi.

Regionda innovasiya fəaliyyətinin uğurlu təşkili üçün əsas şərtlərdən biri informasiya-analitik sistemlərinin səmərəli fəaliyyətinin informasiya uyğunluğudur. Beynəlxalq səviyyədə informasiyanın toplanması, emalı, hazırlanması, ötürülməsi, təhlili qaydalarını yerinə yetirən standartların yaradılması zəruridir.

İdarəetmə qərarlarının alınmasında müxtəlif informasiyalardan, müxtəlif mənbələrdən istifadə olunur. Bu cür informasiya kodla indeksləşdirilməlidir. Bu informasiya axınlarında fərqli obyektlərin qarşılıqlı təhlilə imkanı verir.

Buradakı əsas problem qarşılıqlı əlaqəli xidmət və məhsul nomenklaturası sisteminin yaradılmasıdır. Mal nomenklaturasının istehsalı və xarici iqtisadi fəaliyyətin qarşılıqlıbağlılığını həll etmək lazımdır. Təsnifatı sistemi bu problem üçün ümumi alətdir. İnteqrasiya təsnifat sisteminin inkişafı zamanı növbəti addım olmalıdır. İnteqrasiya sayın azalmasına, strukturların uzlaşdırılmasına və uyğunluq matrislərinin sadələşdirilməsinə imkan verir. Bu, bütün dünyada innovasiya fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lazım olan innovasiya və verilənlər bazalarının uyğunluğunu təmin edir.

Bazar iqtisadiyyatında obyekt üzrə göstəricilər statistikanın əsasını təşkil edir. Belə olan halda aşağıdakılar mümkündür:

- kapital, əmtəə, əmək və xidmət fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəli təhlili;
- istehsalçı və ərazilərin iqtisadi, sosioloji xarakteristikalarının tərtibi;
- investisiya axınlarının istiqamətlərinin qiymətləndirilməsi;
- maliyyə baxımından iqtisadiyyatın dayanıqlı olan və olmayan sahələrinin müəyyənləşdirilməsi;

- innovasiya proseslərinin proqramlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Innovasiya fəaliyyətinin və iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinin müvəffəqiyyətli olmağını təmin edən əsas element informasiya-analitik sistemlərdir. İAS aşağıdakı işləri yerinə yetirmək üçün dəistifadə oluna bilər; ünvan, hüquqi, ticarət, statistik, investisiya üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinə lazımi informasiya dəstəyini göstərmək; marketing və auditin, məhsul satışının, yaradılan müəssisələrin imkanlarının qeydiyyatı; əməkdaşlığın yaradılması; elektron poçtun axtarışı, istehsal güclərinin, mühasibat fəaliyyətinin aparılması.

Innovasiya fəaliyyəti monitorinqinin olması İAS-ın əsas funksiyalarından biridir. Innovasiya proseslərinin monitorinqi dedikdə mütəşəkkil sistem müşahidəsi və iqtisadiyyatda olan sənaye komplekslərində reallaşdırılan innovasiya fəaliyyəti ilə əlaqəli keyfiyyət dəyişikliklərinin gedişi başa düşülür. Monitorinqin vəzifələrindən biri də innovasiya proseslərinin idarəsi üçün faktların toplanmasıdır. Innovasiya proseslərinin və müəssisələrin idarəsi monitorinqin obyektləri sayılır. Bu obyektlərin xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq monitorinqin üç prinsipini göstərmək olar.

Birinci prinsipə əsasən monitorinq sistemi ilə müşahidə edilən obyekt arasında uyğunluq olmalıdır. Bu dövrün mahiyyəti, müəssisələrin mülki, elmi məhsul buraxılışına keçməsi ilə əlaqədardır. Monitorinqin mahiyyəti proseslərin, vəziyyətin dəyişilməsidir. Burada müəssisələrin funksiyaları ilə yanaşı onların başqa müəssisələrlə əlaqəsinin xüsusiyyətləri də dəyişir. İqtisadi münasibətlərin və formalarının stabil olmaması və tez sovuşması iqtisadiyyatın keçid dövründəki əsas xarakteristikasıdır.

İkinci prinsip isə ölkə iqtisadiyyatının vahidliyi ilə müəyyənləşdirilir. Bu prinsip tədqiqatların iqtisadiyyatın proseslərinə razılaşdırılmasını, təbəçiliyini tələb edir. Beləliklə monitorinq nəticəsində qazanılmış biliklərin təbəçiliyi müəyyənləşdirilir.

Üçüncü prinsip struktur dəyişiklikləri və innovasiya proseslərinin müşahidəsini nəzərdə tutur. Bu prinsip analitik modelə çoxölçülü kateqoriyaları əlavə etməklə,

proseslərin inkişaf mərhələləri üçün monitorinqin sadələşdirilmiş modelinin hazırlanması yolu, müşahidələrin çoxsəviyyəliliyi ilə həyata keçir.

Monitorinq müşahidələrin minimumlaşdırılması kimi xüsusiyyətlərə də malik olmalıdır. Ölkə iqtisadiyyatında olan struktur dəyişiklikləri bölgələrdəki sənaye kompleksinin struktur dəyişiklikləri ilə eyni anda baş verdiyinə görə bu proseslərə təsir edən digər amillər də nəzərə alınmalıdır. Bunlara xüsusilə aşağıdakılar daxildir:

- regionlarda dövlətin dəstəyi: dəstək formaları, mexanizmləri, təminat ehtiyatı, dəstək obyektləri;
- gəlirlər, əhali, düşüncələr, miqrasiya prosesləri, onların fərqliliyi, inkişafı;
- insanın iqtisadi və əmək fəallığının dəyişməsi;
- bir sıra müəssisələrin məhsuldarlığının qiymətləndirilməsi;
- şəxsiyyətin inkişafı;
- iqtisadi fəaliyyətin inkişafı və onun genişləndirilməsi;
- bazar infrastrukturunun inkişafı;
- təbii ehtiyatların inkişafı;
- aqrar dəyişikliklər;
- torpaq islahatları;
- həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, iş azadlığı.

Bazar oriyentasiyası proseslərinin göstəriciləri aşağıdakı kimi ola bilər:

Birinci qrup - təsərrüfatçılığın yeni iqtisadi konsepsiyaya keçidindəki göstəriciləri:

istehsalata xərclər (illik); mənfəət artımı; əməkhaqqı (aylıq); mənfəət, ümumi gəlir (illik); amortizasiya ayırmaları (illik); kapital qoyuluşları (illik).

İkinci qrup - marketinqin səviyyəsini müəyyənləşdirən göstəricilər:

xərclər (illik); satış sisteminin xarakteristikası (illik); reklam işi (illik); yeni növ məhsulların mənimsənilməsi.

Üçüncü qrup - bazarda rəqabəti müəyyənləşdirən göstəricilər: rəqiblərlə müqayisədə qiymətlər səviyyəsi; məhsul buraxılışı (kvartal üzrə); rəqabəti səviyyəsi (illik); məhsulun bazara çatdırılması.

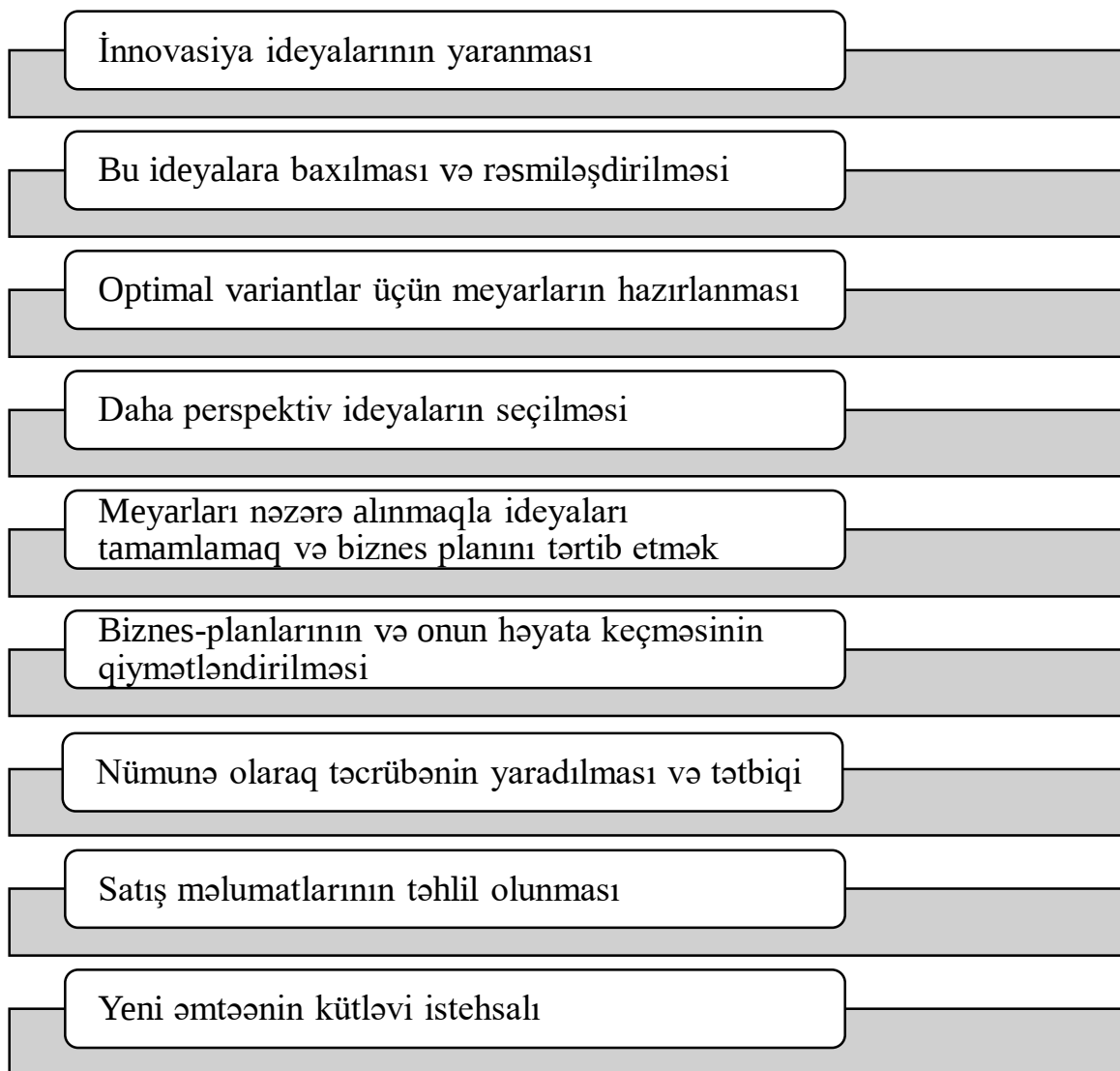
Müəssisələrdə və bazar oriyentasiyasında innovasiya proseslərinin səmərəliliyinin əsas göstəricisi istehsalatın genişləndirilmək, maksimal mənfəət alınmaqdır. Bu zaman müxtəlif müəssisələrdə innovasiya fəaliyyəti və struktur dəyişiklikləri proseslərinin monitorinqi əhəmiyyətli rol oynayır. Monitorinq dəyişikliklərinin xarakteristikalarını müəyyənləşdirməyə, onların gedişini izləməyə, innovasiya fəaliyyətinin və struktur dəyişiklikləri proseslərinin səmərəli şəkildə idarə olunmasına imkan verir.

3.2. İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsinin informasiya bazasının təkmilləşdirilməsi

Bir proses kimi innovasiya sahibkarlığı bir proses kimi dörd əsas fazaya ayrılır:

- yeni ideyalar axtarmaq və onları işləyib hazırlamaq;
- işlənmiş ideyalar üzrə biznes-planını tərtib etmək;
- zəruri resurslar axtarmaq;
- idarəetmə və nəzarət proseslərini həyata keçirmək.

Şəkil 4. İnnovasiyaların idarəedilməsi mexanizminin elementləri

Metodik yanaşma və A.M. İlyshev və I. N. Voropaeva tərəfindən hazırlanan idarəetmə yenilik analizinin analitik göstəricilər sistemi bir təşkilatda innovativ fəaliyyətin vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir.

Yeniliklərin effektivliyini qiymətləndirmək üçün GV Savitskaya, innovasiyaların istehsal effektini, maliyyə və investisiya səmərəliliyini xarakterizə edən üç qrup göstəricidən istifadə etməyi təklif edir. İnnovativ layihələrin səmərəliliyinin və onların nəticələrinin qiymətləndirilməsi L. L. Ermoloviç innovasiya prosesinin bütün mərhələlərində ardıcıl olaraq həyata keçirməyi təklif edir [3].

Tədqiqat metodları. Monoqrafik, mücərrəd-məntiqi, müqayisə metodu və s.

Təşkilatların innovativ inkişafı şəraitində təhlilinin metodiki və praktik aspektlərini yaxşılaşdırmaq üçün hərtərəfli inkişafın əsas məqsədi innovasiya prosesinin mərhələlərində yeniliklər haqqında yüksək keyfiyyətli və vaxtında məlumatların formalaşdırılmasıdır - yeni ideyaların tədqiqindən tutmuş yenilikçi inkişafın kommersiya istifadəsinə qədər. Bu, təsərrüfat subyektinin sonrakı fəaliyyətinə təhdid olmadan yeniliklərin tətbiqi və istifadəsinin ehtiyaclarını, imkanlarını, məqsədəuyğunluğunu, səmərəliliyini dəyərləndirmək üçün vacibdir.

İnnovativ analizin formalaşmasının təşkilati və metodoloji aspektlərinin formalaşması problemlərinin tədqiqi innovativ menecmentin obyektivlik, mürəkkəblik və iyerarxiya tələblərinə cavab verən analitik göstəricilər dəsti ilə təmin edilməsinə yönəldilmişdir.

Təşkilatın informasiya sisteminə mühasibat uçotu, nəzarət, iqtisadi təhlil, planlaşdırma və proqnozlaşdırma daxildir. Mühasibat uçotu, nəzarət və iqtisadi təhlilin keyfiyyəti idarəetmə qərarlarının rasionallığını və nəticədə hər hansı bir kommersiya təşkilatının səmərəliliyini təyin edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində yalnız bu məlumat əsasında təşkilatın fəaliyyətini izləmək, qarşıya qoyulan vəzifələrin yalnız hesabat dövrü üçün deyil, həm də bir sıra dövrlər üçün optimal həllini müəyyənləşdirmək və inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək mümkündür.

İnnovasiyanın aktuallığını nəzərə alaraq, müəssisələr qarşısında duran mühüm bir vəzifə, innovativ fəaliyyətin qiymətləndirilməsi və təhlili üçün vaxtında, dolğun və etibarlı məlumat əldə etmək üçün innovasiya uçotunun təşkili. İnnovasiya uçot sistemi ümumi uçot sisteminin ayrılmaz bir elementi olmalıdır. Belə mühasibat uçotunun ümumi prinsiplərindən biri müəssisənin innovativ fəaliyyəti barədə məlumatların onun istiqamətləri, növləri, mərhələləri, mərhələləri kontekstində formalaşması olmalıdır. Mühasibat uçotunun təşkili və metodlarında dəyişikliklər tətbiq olunan yeniliklərin növündən asılı olaraq baş verir. Məsələn, istehsal texnologiyalarındakı dəyişikliklərlə

əlaqəli texnoloji yeniliklər tətbiq edilərkən istehsal xərclərinin konsolidasiya edilmiş uçotu metodlarına yenidən baxılması tələb oluna bilər.

Mövcud məhsullar üçün əmlak (alternativ, xüsusi və digərləri). Məhsul yeniliklərini tətbiq edərkən, məsələn, innovativ xammal növlərinin istifadəsi ilə əlaqədar olaraq, istehsal xərclərinin silinməsi metodlarına yenidən baxılması tələb oluna bilər (hazırda aşağıdakı metodlardan istifadə olunur: orta qiymətə, FIFO-ya görə, hər vahidin qiymətində, kitab dəyəri ilə), hazır məhsulların qiymətləndirilməsi metodları (planlaşdırılmış qiymətlərlə, faktiki maya dəyəri ilə və s.) və s.

İnformasiyanı sistemləşdirmək və innovasiyanın nəticələrini təhlil etmək üçün tədqiqat mərhələsini inkişaf mərhələsindən ayırmaq tövsiyə olunur ki, bu da öz növbəsində yenilik növlərinə, mərhələlərinə və mərhələlərinə görə uçot xərcləri və gəlirləri hesabları cədvəlinə əlavə alt hesabların daxil edilməsini tələb edir. Bu həm büdcənin planlaşdırılması mərhələsində, həm də innovasiyanın monitorinqi prosesində nəticələrin xarakterini, maliyyələşdirmə xərclərini dəqiq müəyyənləşdirməyə, innovativ fəaliyyətlərə vəsaitlərin, gəlir və xərclərin istifadəsini izləməyə və qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. Birinci mərhələdə, tədqiqatın nəticələri iqtisadi baxımdan müsbət qiymətləndirilə bilərsə, təşkilatın ümumi büdcəsindən maliyyələşdirilir və qeyri-maddi aktivlər kimi tanınır. Əks təqdirdə - innovasiya layihəsinin büdcəsindən. Bu mühasibat uçotu və maliyyə-iqtisadi təhlil məlumatlarını optimal şəkildə əlaqələndirməyə imkan verir.

İnnovativ məhsulların istehlakçısı olan müəssisələrin innovativ fəaliyyətini təşkil edən təsərrüfat əməliyyatlarının uçotu prosesi bir sıra problemli aspektlərlə, məsələn, müxtəlif növ innovasiyaların hazırlanması və tətbiqi ilə bağlı olan xərclərin uçotu, innovasiyaların maya dəyəri, innovasiya obyektlərinin maya dəyəri və s. ilə müəyyənləşdirilir.

Müxtəlif növ yeniliklərin tətbiqi xərclərinin uçotunda problemlər mövcuddur.

Daha sonra müəyyənləşdirilə bilən innovativ həyata keçirmənin həqiqi dəyərinin formalaşması əsas vəsait (avadanlıq, cihaz, maşın və s.) və ya qeyri-maddi aktiv (proqram) kimi bölünür, kapital qoyuluşlarının uçotu hesabına baş verir.

Kapital qoyuluşunun maya dəyərini təşkil edən xərclərə innovativ obyektin dəyəri daxildir; quraşdırma işlərinin dəyəri (montaj, istismara vermə, quraşdırma); nəqliyyat xərcləri; ixtisaslaşdırılmış ehtiyat hissələrin dəyəri; innovativ avadanlıqla işləmək üçün kadr hazırlığı xərcləri və s.

Strateji hesabların öz quruluşu ilə strateji uçotun inkişafı tələb olunur. Bu, xərcləri innovasiya növü üzrə qruplaşdırmağa, səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün innovativ fəaliyyət üçün xərclər və gəlirlərin məlumat bazasının formalaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

Yeyinti sənayesinin dinamik və effektiv şəkildə inkişaf edən təşkilatlarda istehsalatda əsas rolu texnoloji yeniliklərin mənimsənilməsi vəzifəsi həvalə olunan təsərrüfat struktur bölmələri oynayır ki, bu da innovasiya üçün məsuliyyət mərkəzlərinin yaradılması və bu mərkəzlərin gəlir və xərclərinin uçotunun təşkili zəruridir.

İqtisadi təhlil metodologiyasına görə, analitik tədqiqatın mühüm mərhələsi bir məlumat bazasının formalaşdırılmasıdır. İnnovativ analizin məlumat mənbələrinə gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, yeniliklərin hərtərəfli analitik tədqiqatına töhfə verən müxtəlif məlumatlardan (xarici və daxili) istifadə etmək mümkündür (dizayn, plan, büdcə, texnoloji məlumat, kadr haqqında məlumat, maddi-texniki dəstək, xarici iqtisadi fəaliyyət və s.).

Kommersiya təşkilatlarında istifadə olunan hesabatlarda innovasiya xərcləri, onların maliyyələşdirmə mənbələri, innovativ məhsulların (xidmətlərin) satış həcmi, innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar maddi xərclərin azalması, innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsinin nəticələri və innovativ fəaliyyətə mane olan amillər barədə məlumatlar yer alır. Hesabatda yeniliklərin texnoloji (məhsul, proses), təşkilati,

marketing, ekoloji yeniliklərə təsnifatı müəyyən edilmişdir.

Innovasiyanı qiymətləndirmək üçün xüsusi göstəricilərə innovasiya potensialının, innovasiya mühitinin və təşkilatın innovativ mövqeyinin hesablanması daxildir. Təşkilatın innovativ potensialı, qarşıya qoyulmuş innovativ məqsədə çatmağı təmin edən tapşırıqları yerinə yetirməyə hazırlıq səviyyəsidir, yəni yenilikçi bir layihə və ya yenilikçi çevrilmə proqramının həyata keçirilməsinə və yeniliyin tətbiqinə hazırlıq ölçüsüdür.

Innovasiya mühiti, təşkilatın xarici mühitin, innovasiya hədəfinə çatmasına uyğun və ya qarşı çıxan vəziyyətidir.

Təşkilatın innovativ mövqeyi daxili və xarici mühitin, yəni innovativ potensialın və innovativ iqlimin birgə nəzərdən keçirilməsi ilə müəyyənləşdirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, istər elmi ədəbiyyatda, istərsə də normativ hüquqi aktlarda innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün vahid qəbul edilmiş metodologiya yoxdur. İstifadə olunan bütün metodlar təşkilatın məqsədlərindən və təhlil tapşırıqlarından asılıdır. Təşkilatın yenilikçi fəaliyyətini təhlil edərkən müəyyən ardıcılığı və yanaşmaları nəzərə almaq və bununla da müəyyən vəzifələr üçün öz metodlarını yaratmaq tövsiyə olunur.

Audit institutu yeniliklərin məqsədəuyğunluğunu, effektivliyini və real yeniliyini, təşkilatların texnoloji imkanlarını, maliyyə dəstəyi və iqtisadi nəticələrini müəyyən edə bilər. Onun əsas vəzifəsi iqtisadi fəaliyyətin sisteməlik qiymətləndirilməsi, təsərrüfat subyektinin iqtisadiyyatının hərtərəfli təhlili, habelə fəaliyyətinin innovativ növünün və ya yeni bir innovativ istiqamətin həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsidir. Bununla əlaqədar olaraq, audit xidmətlərinin ayrı bir növü həm respublika, həm də yerli büdcələrin innovativ fondlarından vəsait ayrılması barədə qərar qəbul etmək mərhələsində və innovativ layihənin icrası mərhələsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən innovativ auditdir.

İlkin mərhələdə innovasiya auditi yeniliklərin məqsədəuyğunluğunu, effektivliyini və həqiqi yeniliyini, təşkilatların həyata keçirmək üçün texnoloji imkanlarını

müəyyən etməlidir.

Yeyinti sənayesində innovativ fəaliyyətin inkişafı sahəsində keyfiyyətin və buna müvafiq olaraq idarəetmə qərarlarının verilməsinin səmərəliliyinin əsas istiqamətləri bunlardır:

- hərtərəfli innovasiya təhlilinin respublika, regional səviyyələrdə, müəyyən təşkilatlarda innovasiya proseslərinin qiymətləndirilməsi üçün bir bazanın qurulmasına kömək edəcək müstəqil analitik sistem kimi qeyd edilməsi, daxili iqtisadiyyatın inkişafı üçün yeni innovativ informasiya mühitində inkişaf istiqamətlərini göstərmək;

- rolu yeniləşməni, proqnozlaşdırma xərclərini və yeni məhsulların mümkün qiymətini artırmaq üçün idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi prosesinin informasiya və analitik dəstəyinə endirilən idarəetmə yenilik analizi metodologiyasının əsaslandırılması, yeniliklərin tərəqqisini izləmək, tətbiq olunmasının bütün mərhələlərində innovasiya prosesinin yaxşılaşdırılması imkanlarını müəyyənləşdirmək;

- təşkilatın inkişafı ilə bağlı ən effektiv və iqtisadi cəhətdən idarəetmə qərarlarını qəbul etmək üçün yüksək keyfiyyətli maliyyə məlumatları əldə etməyə imkan verən maliyyə innovasiya təhlili sistemindəki yeniliklərin effektivliyini qiymətləndirmək üçün analitik göstəricilər sisteminin inkişafı.

NƏTİCƏ

İnnovasiya prosesləri konsepsiyası haqqında düşüncələri belə şərh etmək olar ki, İnnovasiya prosesi elmi biliklərin yeniliyə çevrilməsi prosesidir və bu müddət ərzində bir yenilik bir ideyadan müəyyən bir məhsula, texnologiyaya və ya xidmətə çevrilir və praktik istifadədə yayılır.

İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf perspektivlərindən biri dünyada informasiya resursları ilə innovasiyalar arasında əlaqələrin təkmilləşdirilməsidir. Belə ki, informasiya resursları ilə innovasiyalar arasında olan əlaqələrə aşağıdakılar daxildir:

1. Fəaliyyətə əsaslanan innovasiya əqli informasiya resurslarının əsas xüsusiyyətlərindən biridir.
2. Həm innovasiyaların, həm də informasiya resurslarının baza bölməsi texnoloji və elmi uğurlara söykənir;
3. İnnovasiya fəaliyyətinin informasiya və biliklərə əsaslanması onun innovasiya fəaliyyətinin əhəmiyyətliyi;
4. Informasiya potensialının tərkib hissələrindən biri informasiya resurslarıdır.

Aparılmış təhlillərdən görünür ki, innovasiya fəaliyyəti üçün lazım olan informasiya strukturu və informasiya resursları iki bölmə olur: innovasiya iştirakçılarının ehtiyacı olan informasiyalar və innovasiya siyasəti ilə bağlı olan informasiya. İnnovasiya siyasəti ilə bağlı olan informasiyaların tərkibinə aşağıdakılar daxildir: innovasiya fəaliyyəti sahəsində olan təşkilatların işləmələr və elmi tədqiqatlar haqqında olan rəsmi məlumatları; dövlət tərəfindən həyata keçirilən innovasiya proqramları; elmi araşdırma ilə bağlı olan indikatorlar; innovasiya fəaliyyətini göstərən materiallar; fəaliyyətdə olan istehsal müəssisələrinin innovasiya aktivliyi barəsində məlumatlar; innovasiya strategiyasının planlaşdırılması üçün prioritetləri təyin etmə istiqamətində istifadə edilən proqnoz tipli məlumatlar.

Innovasiya sistemlərinin inkişafında informasiya təminatını əhatə edən məsələlər aşağıdakılardır:

- Maraqlı tərəflərin geniş şəkildə istifadə edilməsi məqsədilə verilənlər bazalarının formalaşdırılması;
- O bazalarda yerləşdirilən elm və texnika sahəsində olan məlumatların durmadan təkmilləşdirilməsi;
- Təhlil xarakterli məlumatlarla dövlət idarəetmə orqanlarının təmin edilməsi.

Tədqiqatların və işləmələrin inkişafında informasiya təminatının vacib istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Dünyada bunların inkişafı ilə əlaqədar bütün orqanların iştirakının artırılması;
- Informasiya sahəsində olan əməkdaşlıqların xüsusiyyətlərinin həmin dövrün tələblərinə uyğun olaraq dəyişdirilməsi.

Innovasiya vəziyyətini qiymətləndirmək üçün beynəlxalq reytinglərə baxdıqda görünür ki, Qlobal rəqabətqabiliyyətlilik indeksində artımlar olsa da, bəzi diqqət göstəriləsi məsələlər vardır. Beləliklə, tədqiqatlardan əldə edilən nəticələrə görə innovasiya sahəsində inkişaf edən ölkələrin təcrübələrinə baxdıqda aydın olur ki, yeni texnologiya və innovasiya biznesinin idar

ədilməsi üçün yeni metodların tətbiqi, tədqiqat və işləmə sahələrində səmərəli vergi güzəştlərinin tətbiqi elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsi zamanı müsabiqə yolunun seçilməsi innovasiya sistemlərinin effektivliyini artırır. Bu tədqiqatdan aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

1. Müasir iqtisadiyyatın inkişafında innovasiyanın əhəmiyyəti sübut edildi və yerli müəssisələrin və iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin innovativ fəaliyyətinin əsas göstəricilərinin təhlili aparıldı.

2. Texnoloji yeniliyin yaranmasına aparən innovasiya prosesinin ilk və ən vacib mərhələsi kimi yeni biliklərin yaradılması mərhələsinin quruluşu hazırlanmışdır. Müəllif yeni bir məhsul və ya xidmət yaratmadan əvvəl, bazar araşdırmasına əsaslanaraq, istehlakçı tələbatının xüsusiyyətləri və şirkətin yeni bir məhsulun təqdimatından əldə etməyi planlaşdırdığı gəliri nəzərə alaraq, tələbləri inkişaf etdirməli və yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirməli olduğunu göstərmişdir. Yeni biliklərin yaradılması mərhələsinin ətraflı təhlili, aşağıdakı şərtlər olmadan innovasiyanın idarə edilməsinin mümkün olmadığı qənaətinə gəlmişdir.

- mütəxəssislər arasında yaradıcı təfəkkürün inkişafı və yeni fikirlər yaratmaq üçün yaradıcı təfəkkürün aktivləşdirilməsi metodlarından istifadə;
- innovasiya prosesinin informasiya təminatı və informasiya resurslarından istifadə edilmədən;
- informasiya resursları ilə işləmək bacarığı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı, Elm, 2009, səh 417.
- 2.Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M., Əliyev T.N. Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, Elm və təhsil, 2013, 681 s.
- 3.Hüseynova A.D. Azərbaycanda innovasiya potensialının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi. 5306.01. İqt. e.d. ... diss. Bakı – 2015, 337 s.
- 4.Səfərov R. - Azərbaycanda yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində innovasiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi mexanizmləri.
5. Днепровская Н.В. Формирование информационной экономики. Вопрос экономических наук, 2004.
- 6.Вереvченко А.П., Горчаков В.В, Иванов И.В., Голодова О.В. Информационные ресурсы для принятия решений, - М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. - 561 с.
- 7.Инновационный менеджмент: Учебно-методическое пособие / Под ред. Ю. Ягудина
- 8.Информатика как наука об информации: Информационный, документальный, технологический, экономический, социальный организационный аспект, Р.С. Гиляревский, И.И. Г.З. Залаев, О.В. Барышева, Родионов, А.А. Калинин; под ред. Р.С. Гиляревского; В.А. Цветкова, авт.- сост. В.А. Цветкова. - М.: ФАИР-ПРЕС. 2007. - 593 с.
9. Максимов Н.В., Попов И.И., Храмцов П.Б. Введение в сетевые информационные ресурсы и технологии
- 10.Руководство Фраскати. Стандарт отчетности по научным исследованиям и разработкам, ОЭСР, 2003.

- 11.Селетков С.Н. Мировые информационные ресурсы и проблем поиска информации.
- 12.Селетков С.Н. Теоретические проблем информатики. Том 3. Проблем эффективности использования мировых информационных ресурсов.
- 13.Современный экономический словарь. М.: ИНФРА-М, 1998. Управление знаниями: технологи, метод, и средства представления извлечения и измерения знаний: Учеб: пособие.
- 14.Философский энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1983;
- 15.Хорошилов А.В. Управление информационными ресурсами: Учебник / А.В. Хорошилов, С.Н. Селетков, Н.В. Днепровская; под ред. А.В. Хорошилова. - М.: Финансы и статистика, 2006. - 272 с.
16. Габибов Ф.Г. Управление научно-техническими инновациями. Баку - 2003, 257 с.
- 17.Экономико-математический словарь: Словар современной экономической науки.
- 18.Мильнер Б.З. Концепция управления знаниями в современных организациях. Российский журнал менеджмента.
- 19.Мильнер Б.З. Управление знаниями: эволюция и революция в организации. -М.: ИНФРА-М; 2004. -XIV, 177с.
- 20.Bell D. The coming of post-industrial society. -N.Y. 1974.
- 21.Drucker P.F. Post-capitalist Society. Oxford: Buterworth Heinman, 1993.
22. www.krugosvet.ru
- 23.Бугаенко Д. Рынок финансовой информатизации: состояние и перспектив, Фин. бизнес. - 1994, №6. - С.50 - 51

24.Виткин М.П., Зарубина Н.В совершенствовании информационного обеспечения програм развития региональной экономики.

25.Зарубина Н.В. Состояние и перспектив информатизаци органов управления Кемеровской област.

26.OECD, National Innovation Systems.

27.[http:// www.innovasiya.az](http://www.innovasiya.az).

ABSTRACT

Thoughts on the concept of innovative processes can be interpreted as an innovation process - this is the process of converting scientific knowledge into innovation, and during this time, an innovation is transformed from an idea into a specific product, technology or service and spreads in practice.

The analysis shows that the information structure and information resources necessary for innovative activity are divided into two sections: information needed by the participants of innovation, and information related to innovation policy. Information related to innovation policy includes: official information on the development and research of organizations in the field of innovation; innovative programs implemented by the state; indicators related to research; materials demonstrating innovative activities; information on the innovation activities of existing manufacturing enterprises; predictive information is used to prioritize the planning of an innovation strategy.

Looking at international rankings to assess the state of innovation, it seems that although the global competitiveness index is increasing, there are some problems that need to be addressed. Thus, the experience of developing countries in the field of innovation shows that the use of new technologies and new methods of managing innovative business, the application of effective tax benefits in the field of research and development, the choice of competition in financing research increases the effectiveness of innovative systems.

РЕЗЮМЕ

Мысли о концепции инновационных процессов могут быть истолкованы как процесс инновации - это процесс преобразования научных знаний в инновации, и за это время инновация трансформируется из идеи в конкретный продукт, технологию или услугу и распространяется на практике.

Анализ показывает, что информационная структура и информационные ресурсы, необходимые для инновационной деятельности, разделены на два раздела: информация, необходимая участникам инноваций, и информация, связанная с инновационной политикой. Информация, связанная с инновационной политикой, включает в себя: официальную информацию о разработках и исследованиях организаций в области инноваций; инновационные программы, реализуемые государством; показатели, связанные с научными исследованиями; материалы, демонстрирующие инновационную деятельность; информация об инновационной деятельности действующих производственных предприятий; информация прогнозного типа используется для определения приоритетов планирования инновационной стратегии.

Глядя на международные рейтинги для оценки состояния инноваций, кажется, что, хотя индекс глобальной конкурентоспособности увеличивается, есть некоторые проблемы, которые необходимо решить. Таким образом, опыт развивающихся стран в области инноваций показывает, что применение новых технологий и новых методов управления инновационным бизнесом, применение эффективных налоговых льгот в области научных исследований и разработок, выбор конкуренции при финансировании научных исследований повышает эффективность инновационных систем.